

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СИТНИК КРІСТІНА ОЛЕКСАНДЕРІВНА

Допускається до захисту:

в. о. завідувача кафедри
української мови і культури
д. філол. наук, доцент

_____ Коваль Л. М.

« ____ » _____ 20 ____ р.

**ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕМОТИВНОСТІ В РОМАНІ
ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»**

Спеціальність 035 Філологія

Українська мова та література

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Л. М. Коваль, в.о. завідувача кафедри

української мови і культури,

д. філол. н., доцент

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали/ за шкалою ЄКТС/ за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЕМОТИВНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИКИ	
1.1 Дослідження емоцій у гуманітарній парадигмі.....	9
1.1.1 Поняття “емоції” у філософії та психології.....	9
1.1.2 Емоції і їх вплив на стан людського організму.....	12
1.1.3 Розмежовування понять “емоції” та “почуття”.....	16
1.1.4 Проблема класифікації емоцій у гуманітарних науках.....	20
1.2 Дослідження емотивності в сучасній лінгвістиці	
1.2.1 Емоції як предмет вивчення лінгвістики.....	25
1.2.2. Поняття “емоційність” і “емотивність”	30
1.2.3 Емотивність, експресивність і оцінка як компоненти семантичної структури слова.....	33
1.2.4 Вербальні засоби вираження емоцій.....	36
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОТИВНОСТІ В РОМАНІ Д. КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»	
2.1 Емотивність у мові та в художніх творах	43
2.2 Жіноча проза Дари Корній.....	46
2.3 Мовні засоби вираження позитивних емоцій.....	48
2.4 Мовні засоби вираження негативних емоцій.....	52
Висновки до розділу 2.....	62
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ	70

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню лексичних засобів репрезентації емотивності в романі Дари Корній «Щоденник Мавки». Виконано комплексний аналіз категорії емотивності з опорою на методологічні засади лінгвокультурології, лінгвопоетики та когнітивної лінгвістики. Визначено емоційні концепти як складники концептосфери емоційного стану художнього персонажа. Виявлено десять ключових емоційних концептів – “інтерес / хвилювання”, “радість”, “горе / страждання”, “гнів”, “відраза”, “зневага”, “страх”, “подив”, “сором”, “провина”. Схарактеризовано особливості реалізації емоційного стану художнього персонажа в романі.

Ключові слова: емотивність, емоційність, емоція, позитивна емоція, негативна емоція, емотиви.

ANNOTATION

The qualifying work is devoted to the study of lexical means of representation of emotionality in Darya Korniy's novel "Mavka's Diary". A comprehensive analysis of the category of emotionality based on the methodological principles of linguocultural studies, linguopoetics and cognitive linguistics. Emotional concepts are defined as components of the conceptsphere of the emotional state of the artistic character. Ten key emotional concepts were identified - "interest / excitement", "joy", "grief / suffering", "anger", "disgust", "contempt", "fear", "surprise", "shame", "guilt". The peculiarities of the realization of the emotional state of the artistic character in the novel are characterized.

Key words: emotionality, emotionality, emotion, positive emotion, negative emotion, emotives.

ВСТУП

Мова як основний інструмент людського спілкування не лише забезпечує інформаційний обмін комунікантів, а й відображає їхній емоційний стан під час самої комунікації.

Комунікацію в лінгвістичному аспекті активно почали досліджувати в ХХ столітті, категорія ж «емотивності» тривалий час все ще залишалася поза увагою. Проблема вербалізації емоцій не привертала увагу мовознавців аж до середини 70-х років, до зародження основ гуманістичної лінгвістичної парадигми, в центрі якої перебуває людина як носій і користувач мови та її психологія.

На сьогоднішній день в мовознавстві накопичено значний досвід дослідження експресивності тексту в її зовнішньому прояві, докладно вивчено й описано різні способи та засоби вираження експресивності у зовнішній формі тексту. Також лінгвістів цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту, питання міжкультурної специфіки вербальної та невербальної маніфестації емоцій. Вивчення способів такого впливу, закладених на глибинному рівні, становить інтерес для дослідників різних гуманітарних областей, в тому числі й мовознавства.

Емоції є одним із основних і всепроникних аспектів людського досвіду. Зазвичай люди відчують широкий діапазон емоцій: від спокійного задоволення, виконуючи повсякденні завдання, до скорботи, яку відчують при смерті близької людини. Тому сфера почуттів і емоцій, безперечно, потребує глибокого і детального вивчення не тільки з точки зору фізіологів і психологів, а й з позицій лінгвіста. Для нього інтерес представляють мовні засоби, що використовуються при вираженні почуттів мовця і для впливу на емоційну сферу слухача.

Об'єктом нашого дослідження є лексичні номінації емотивної сфери в романі Дари Корній «Щоденник Мавки», а **предметом** виступають семантичні і структурні особливості відповідних лексичних одиниць на позначення емоцій.

Мета дослідження – проаналізувати засоби вираження емотивності у романі Дари Корній «Щоденник Мавки».

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити природу емоційності мови,
- дати характеристику засобам передачі емоцій в мовленні та художньому тексті,
- провести аналіз мовних одиниць у творі з метою виокремлення, систематизації та аналізу засобів передачі емоцій,
- визначити структурні особливості емотивних лексичних одиниць з опертям на фактичний матеріал дослідження,
- виокремити семантичні аспекти емотивного лексикону письменниці на основі сформованої словникової вибірки.

Методи дослідження. При виконанні роботи використовувалася комплексна методика, яка включає:

- традиційні методи лінгвістичного аналізу,
- методи спостереження та опису,
- елементи контекстуального аналізу,
- методи прагматичного аналізу з урахуванням співвідношення між мовним наповненням репліки та намірами учасників комунікативного акту,
- метод кількісних підрахунків.

Матеріалом дослідження є один з фундаментальних творів письменниці Дари Корній – роман «Щоденник Мавки».

Досліджуваний корпус номінативних засобів вираження емоційних станів художніх персонажів – 182 репрезентацій (з них 57 – позитивних, 125 – негативних), виокремлених зі 124 умовних сторінок роману Д. Корній.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше в сучасному мовознавстві:

- здійснено комплексне дослідження природи емотивності художнього тексту з опорою на методологічні засади лінгвокультурології, лінгвопоетики та когнітивної лінгвістики;
- розроблено критерії виокремлення емотивно маркованих контекстів у романі Д. Корній;
- визначено емоційні концепти як складники концептосфери емоційного стану художнього персонажа;
- визначено 10 ключових емоційних концептів – “інтерес / хвилювання”, “радість”, “горе / страждання”, “гнів”, “відраза”, “зневага”, “страх”, “подив”, “сором”, “провина”.
- окреслено особливості реалізації емоційного стану художнього персонажа в романі Д. Корній «Щоденник Мавки»;

Практичне значення дослідження визначається тим, що отримані результати можуть бути використані при викладанні курсів з лексикології (розділ «Лексична семантика»), із лінгвістики тексту, у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, а також при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт з інтерпретації художнього тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати роботи викладено на IX Міжнародній науково-практичній конференції “Science and practice of today”, 16-19 листопада 2020 р., в Анкарі, Туреччина, Секція – Філологія. Матеріали опубліковано:

Ситник К. О. Емоційність у мовленні та емотивність у художніх творах. *Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference*. Ankara. Turkey 2020. 567 – 570 pp.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, списку використаної літератури, списку джерел

ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, основний текст – 77 сторінок. Список використаної літератури становить 52 джерела.

РОЗДІЛ 1.

ЕМОТИВНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИКИ

1.1 Дослідження емоцій у гуманітарній парадигмі

1.1.1 Поняття “емоції” у філософії та психології. Емоції людини та їхні механізми завжди були предметом наукових пошуків, оскільки вони відіграють важливу роль у житті кожної людини. Низка наук вивчають цей психологічний феномен: психологія, фізіологія, медицина, біохімія, соціологія, філософія, етика, лінгвістика, літературознавство тощо.

Велика кількість філософів та психологів привертала увагу до вивчення емоцій, а саме: Аристотель, Б. Спіноза, П. К. Анохін, К. Ізард, Є. П. Ільїн, Р. Вудвортс, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, В. О. Леонтьєв, У. Макдауголл, А. І. Приходько, П. В. Сімонов тощо.

В античній філософії, наприклад, у працях Аристотеля, емоції розглядалися як особливий вид пізнання, а стани задоволення або страждання пов'язувалися з уявленням про майбутнє благо або лихо.

У філософському трактаті Б. Спінози “Етика”, присвяченому онтологічній проблематиці й опису єдиної вічної субстанції, що ототожнюється з Богом (а людина зі своїм мисленням і тілом є частиною Бога), чимала увага приділялася розгляду атрибутів цієї субстанції – мисленню й емоціям. Серед емоційних станів учений виділяв п'ять основних видів емоцій: “жадання”, “радість”, “смуток”, “здивування”, “презирство”.

Найґрунтовніше емоції досліджуються в психології, проте психологія емоцій не має єдиної теорії емоційних станів, і різні автори інтерпретують сам термін “емоція” по-різному. Так, П. К. Анохін стверджував, що емоції – це фізіологічні стани організму, які охоплюють усі переживання та відчуття людини. П. В. Сімонов дотримувався думки, що емоція відбиває всі потреби мозку людини або тварини. О. М. Леонтьєв зазначав, що емоції – це

переживання, яке представляє собою довготривалий стан, що лише іноді проявляється в зовнішній поведінці. Емоції мають ситуативний характер, тобто вони виражають оцінне особисте ставлення до можливих ситуацій, до своєї особистої діяльності. К. Ізард наголошував, що емоція – це складний процес, що має нейрофізіологічний, нервово-м'язовий і феноменологічний аспекти. Нейрофізіологічний аспект визначається електричною активністю нервової системи (кори, гіпоталамусу тощо). Нервово-м'язовий – це насамперед мімічна діяльність, а також пантомімічні, вісцерально-ендокринні й іноді голосові реакції. На феноменологічному рівні емоція виявляється як переживання, що має безпосередню значущість для суб'єкта.

Хоча трактування поняття емоції є різним залежно від теоретичних засад наукового дослідження, базові поняття в психології емоцій стали вже загальноприйнятими. Зокрема, **емоцією** називають переживання людиною її ставлення до навколишнього світу та до самої себе, одну з форм оцінної діяльності мозку. Емоції, що виникають у зв'язку із задоволенням вищих соціальних потреб людини, заведено називати **відчуттями**: інтелектуальними, етичними, естетичними. Сильні, що виникають раптово, **афектами**, емоційні стани, що тривало зберігаються, – **настроями**. Соціальна цінність емоцій людини визначається тією потребою, на базі якої виникає той чи інший емоційний стан. Ситуації, у яких задоволення важливих для людини потреб хронічно утруднене, породжують стійку негативну напругу – **емоційний стрес**.

Наявні такі функції емоцій в організмі людини: мотиваційно-регулювальна, комунікативна, сигнальна та захисна.

Мотиваційно-регулювальна функція виражається в тому, що емоції беруть участь у мотивації поведінки людини: або спонукають, або спрямовують, або регулюють. Іноді емоції можуть замінювати собою мислення в регуляції поведінки.

Комунікативна функція полягає в тому, що емоції, точніше, способи їх зовнішнього вираження, несуть у собі інформацію про психічний і фізичний стан людини. Завдяки емоціям ми краще розуміємо одне одного. Спостерігаючи за змінами емоційних станів, з'являється можливість оцінювати, що відбувається в психіці людини.

Сигнальна функція зумовлена емоційно-виразними рухами (мімікою, жестами, пантомімікою), що виконують функцію сигналів про те, в якому стані перебуває система потреб людини. Життя без емоцій так само неможливе, як і без відчуттів.

Захисна функція виражається в тому, що, з'являючись раптово як швидка реакція організму, емоція може захистити людину від небезпек. Установлено, що чим складніше організована жива істота, чим вищий щабель на еволюційних сходах вона посідає, тим багатшою та різноманітнішою буде гама емоцій, яку вона здатна переживати.

Виконуючи різні функції, емоції й почуття беруть участь у процесі керування поведінкою людини, втручаючись у нього як на стадії усвідомлення потреби й оцінки ситуації, так і на стадії ухвалення рішення й оцінки досягнутого результату. Тому розуміння механізмів керування поведінкою людини вимагає розуміння емоційної та почуттєвої сфери людини, її ролі в цьому керуванні.

Отже, розглянувши різні тлумачення емоцій ученими та виділивши основні функції емоцій, доходимо висновку, що емоції є результатом відповідних нейрофізіологічних процесів, це – реакція організму людини на внутрішні та зовнішні подразники, на ситуації та проблеми, які виникають у житті людини. За допомогою емоцій людина виражає своє ставлення до того, що відбувається, своє задоволення чи незадоволення.

1.1.2 Емоції і їх вплив на стан людського організму. Людина не тільки сприймає навколишній світ, але й впливає на нього. До всіх предметів та явищ вона має певне ставлення. Слухаючи музику, читаючи книгу, спілкуючись із друзями або відповідаючи на занятті, люди переживають сум і радість, засмученість і піднесення.

Переживання, в яких виявляється ставлення людей до довкілля й до самих себе, називають емоціями.

Емоції людини надзвичайно різноманітні й складні, вони можуть бути позитивними (любов, радість, задоволення, захват тощо) та негативними (страх, огида, гнів, жах тощо). Будь-яка емоція супроводжується активацією нервової системи й появою в крові біологічно активних речовин, що змінюють діяльність внутрішніх органів.

Емоції – психічні стани й процеси в людини та вищих тварин; це відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються як задоволення або незадоволення, радість, гнів, страх тощо. В емоціях виявляється позитивне або негативне ставлення людини до довкілля.

Кожна людина не просто сприймає явища та навколишні предмети – вона формує певне ставлення до них. Природа, твори мистецтва, наука, спілкування з іншими людьми, власна праця – все це викликає у неї власні різноманітні переживання: радість, любов, захоплення, повагу, гнів, страх, горе. Без емоцій неможлива цілеспрямована діяльність людини. Спіноза у своєму трактаті «Етика» звернув увагу на те, що емоції "...збільшують або зменшують здатність самого тіла до дії".

Американський фізіолог У. Кеннон акцентував увагу на мобілізувальній ролі емоцій, які приводять організм у стан готовності, до затрат енергії: "Припинення діяльності травних органів, що звільняє запаси енергії для інших частин організму, прилив крові від шлунка до органів, які беруть участь у м'язовій діяльності; збільшення сили серцевих скорочень; глибоке дихання; розширення біронхів; швидке відновлення працездатності

втомленого м'яза... – усі ці зміни безпосередньо слугують для того, щоб пристосувати організм до інтенсивної затрати енергії, яка може бути потрібна на час страху, люті й болю".

Емоції як пристосувальне явище розглядає також більшість сучасних учених.

Емоції також властиві й вищим тваринам, але вони пов'язані здебільшого із захистом від ворогів, здобуттям їжі, статевим потягом і піклуванням про потомство. Такі функції емоцій притаманні й людині. Але в людини, на відміну від тварин, виникнення емоцій переважно пов'язане з дією соціальних чинників.

Розрізняють два основних види емоцій – позитивні, негативні.

Позитивні емоції – позитивна оцінка об'єкта, явища (радість, захоплення, любов тощо). Вони зумовлюють розширення кровоносних судин, підвищення інтенсивності енергетичного обміну, температури тіла, фізичної та розумової працездатності. Отже, вони спонукають людину до діяльності й досягнення корисного результату.

Негативні емоції виникають у разі дефіциту інформації, невдачах людей. Негативні емоції протилежні позитивним. Проте вони теж стимулюють активність людини, спрямовуючи її на подолання перешкод. Вони бувають *первісні* (людина, як і тварина, народжується з певними емоційними реакціями; тривога й страх як прояв потреб у самозбереженні; гнів як наслідок обмеження потреби в рухах, вчинках; радість це реакція задоволення від реалізації потреб тощо) і *вторинні* (формується внаслідок соціалізації людини та усвідомлення її власного "Я"; не пов'язані з життєво важливими потребами (провина, пихатість, образа, почуття сорому, заздрість, тощо).

Емоції виявляються як емоційні реакції, стосунки або стани.

Емоційні реакції – усмішка, сміх, страх, лютість, плач, схвильованість, імпульсивність дії або повна нерухомість – тісно пов'язані з подіями, що їх зумовили. За екстремальних умов, коли людина не може опанувати певну

ситуацію, розвиваються так звані афекти – особливий різновид емоцій, які супроводжує бурхлива, сильна реакція (як-от, гнів, страх).

Ці реакції не контролюються свідомістю, тому їх важко стримувати. Переключення на інший тип діяльності (фізична робота) сприяють емоційному розрядженню. Емоційні реакції за певних ситуацій треба стримувати: не сміятися та не показувати, якщо хтось з необачності щось не так сказав чи зробив.

Емоційні стани – це тривалі переживання, ефект від сильної емоційної реакції. До них належать тривога, збудження, пригнічення (депресія), страх. Емоційний стан є мінливим психічним явищем. Веселий настрій може змінювати сумний, спокійний змінюватися на тривожний, пригнічення – на активність.

Емоції зумовлюють настрій людини. Настрій – це стійкий, досить тривалий емоційний стан. Причини, що зумовили той чи інший настрій, не завжди усвідомлюються.

Вони залежать від фізичного самопочуття або від властивості пам'яті підсвідомо викликати попередні почуття. Неможливість здійснити бажане, тривалі конфліктні ситуації можуть зумовити тривогу, пригнічений стан або агресивну поведінку людини. Реальна оцінка ситуації, що склалася, відповідні вольові зусилля допомагають вийти з цих станів.

Емоційні стосунки спрямовані на певну особу, процес, об'єкт. До них належать кохання, ненависть, пристрасть, ревності, прив'язаність, заздрість. Емоційні стосунки можуть спричинити різні емоційні стани.

Одним з найзагальніших є поділ емоцій (залежно від модальності переживання) на позитивні, негативні та нейтральні.

Варто зазначити, як саме здійснюється такий поділ. Якщо певні предмети, явища довкілля відповідають нашим потребам, вони викликають у нас позитивне ставлення й, відповідно, виникають позитивні емоції. Якщо ж

те, що відбувається, не відповідає нашим потребам, то виникає негативне ставлення та негативні емоції.

Наявні й інші класифікації емоцій. Такий поділ емоцій відбувається за характером впливу на організм. Тут виділяють стеничні та астеничні емоції.

СТЕНИЧНІ ЕМОЦІЇ (від грецького слова “стенос” – сила) підвищують енергію, активність та життєдіяльність, викликають бадьорість та підйом. Це радість, ненависть, захоплення.

АСТЕНИЧНІ ЕМОЦІЇ (від грецького слова “астенос” – слабкість, безсилля) зменшують енергію та активність людини, пригнічують життєдіяльність. Це смуток, туга, пригніченість.

Деякі емоції можна віднести як до астеничних, так і до стеничних (страх, горе). Все залежить від індивідуальних особливостей людини.

До фундаментальних емоцій належать (згідно з К.Є. Ізардом):

1. **ЦІКАВІСТЬ** – позитивна емоція, що мотивує навчання, розвиток навичок та вмінь, творчі устремління.
2. **РАДІСТЬ** – позитивне емоційне збудження, що виникає в разі появи можливості досить повно задовольнити актуальну потребу, ймовірність чого до цього моменту була невисокою чи невизначеною.
3. **ГНІВ** – може викликати бажання покарати. Може сприяти мобілізації сили, викликати відчуття впевненості у правильності власних дій.
4. **ГОРЕ** – емоція, яка зумовлена комплексом причин, пов'язаних з невідтвореними життєвими втратами.
5. **ОГИДА** – часто виникає разом з гнівом, але має свої власні ознаки й по-іншому переживається. Огида є бажанням позбавитись когось чи чогось.
6. **ПРЕЗИРСТВО** – емоція, що зображає втрату іншою людиною чи цілою групою своєї значущості для індивіда, переживання останнім своєї переваги над іншими.
7. **СТРАХ** – переживання, зумовлене здобуттям прямої чи опосередкованої інформації про реальну чи уявну загрозу, очікування

невдачі під час здійснення дій, зумовленої ситуацією, що виникла. Вважається, що страх є однією з найнегативніших емоцій. Страх може паралізувати людину, а може й мобілізувати її енергію.

8. СОРОМ – виникає як переживання неузгодженості (дійсної чи тільки уявної) між нормою поведінки та фактичною оцінкою, прогнозування засуджувальної чи різко негативної оцінки навколишніх. Сором мотивує бажання сховатися, зникнути.

9. ПРОВИНА – емоція, схожа на сором, оскільки також виникає внаслідок неузгодження очікуваної та реальної поведінки. Однак сором може з'являтися внаслідок будь-яких помилок, вина ж виникає під час порушень морального чи етичного характеру, в ситуаціях, у яких людина відчуває особливу відповідальність.

10. ПОДИВ – різке підвищення нервової стимуляції, що виникає внаслідок несподіваних подій. Виникнення цієї емоції сприяє миттєвій орієнтації всіх пізнавальних процесів на об'єкт, що викликав подив.

Також деякі автори виділяють в окрему групу інтелектуальні емоції. До інтелектуальних емоцій належать: задоволення, сумнів, здогад, подив, упевненість. Ці емоції можуть бути як позитивними, так і негативними. Зрозуміло, що інтелектуальні емоції пов'язують із процесом творчості.

1.1.3 Розмежовування понять “емоції” та “почуття”.

Сучасних науковців, які досліджують проблему розмежовування понять “емоції” та “почуття”, можна розподілити на чотири групи.

Перша група дослідників ототожнювала почуття й емоції або ж однаково їх тлумачила, надаючи ті самі дефініції (У. Макдауголл, О. І. Захаров, В. Н. Квінн, П. Куттер). Той факт, що почуття й емоції взаємопов'язані, не викликає заперечень. Часто поняття “емоція” та “почуття” використовують як синоніми.

У. Макдауголл намагався розрізнити поняття “емоції” та “почуття”, але мав деякі труднощі. Людина виражає певне ставлення до всього, що

відбувається навколо неї й викликає в неї певні емоції та почуття. У людей ті самі події викликають різні емоції та почуття: хтось зрадіє, інший – навпаки, засумує. Кожна людина щось любить, до чогось байдужа або ненавидить. Будь-яка людина знає, що таке емоції, проте описати й пояснити їх не завжди здатна. І це не дивно, оскільки й дотепер проблема емоцій у науці залишається загадковою й багато в чому незрозумілою, хоча їхня роль у керуванні поведінкою людини є чималою.

Друга група дослідників, навпаки, наголошувала, що треба розглядати почуття як один із видів емоцій, оскільки ці поняття перебувають у відношенні конкретного до загального (Л. В. Благонідежина, О. М. Леонтьєв, А. Г. Маклаков, В. М. Смирнов і А. І. Трохачев). Так, О. М. Леонтьєв називав почуття особливим підкласом емоційних явищ. Він відрізняв почуття від емоцій їхнім предметним характером, який виникає внаслідок специфічного злиття емоцій, пов'язаних із конкретним об'єктом. А. Г. Маклаков, розглядаючи почуття як один із різновидів емоційних станів, диференціював їх у такий спосіб:

- 1) емоції, зазвичай, мають характер орієнтовної реакції, тобто передають первинну інформацію про брак або надлишок чогось, тому вони часто бувають невизначеними й недостатньо усвідомлюваними (наприклад, неясне відчуття чогось); почуття, навпаки, здебільшого предметні й конкретні; таке явище, як-от “незрозуміле почуття” говорить про невизначеність почуттів, і автор розглядає його як процес переходу від емоційних відчуттів до почуттів;

- 2) емоції здебільшого пов'язані з біологічними процесами, а почуття – із соціальною сферою;

- 3) емоції здебільшого пов'язані зі сферою несвідомого, а почуття максимально представлені в нашій свідомості;

- 4) емоції найчастіше не мають певного зовнішнього вияву, а почуття мають;

5) емоції короткотривалі, а почуття – тривалі, зображають стійке ставлення до будь-яких конкретних об'єктів.

Третя група науковців визначала почуття родовим поняттям, яке поєднує різні види емоцій як форми переживання почуттів (емоції, афекти, почуття). У порівнянні з емоціями почуття є стійкішими психічними явищами, що мають чітко окреслений предметний характер. Почуття завжди стосуються когось чи чогось та виражають ставлення людини до цього. Виникають почуття внаслідок узагальнення емоційного досвіду. З'являються почуття пізніше, ніж ситуативні емоції, та залежать від виховних впливів більше, ніж емоції. Тепер уже вони, а не безпосередньо події, що відбуваються, надають певного емоційного забарвлення переживанням людини.

Четверта група авторів розділяла почуття та емоції (В. Вундт; Є. П. Ільїн; Г. О. Фортунатов; В. В. Нікандров, Е. К. Соніна. В. Вундт, розмежовуючи об'єктивні й суб'єктивні елементи відчуття, перші позначив як просто відчуття, а другі – як прості почуття. Однак характеристика останніх свідчить про те, що йдеться про емоційні переживання, емоції, а не почуття. Попри це, емоційні переживання почали позначати як почуття, поділяючи їх на прості (нижчі) та складні (вищі). Як зазначав Б. Спіноза, почуття – це специфічні людські, узагальнені переживання, ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції – “радість”, “любов”, “гордість” або “сум”, “гнів”, “сором” тощо.

Почуття – це внутрішнє ставлення людини до того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить; почуття переживається різноманітними формами. Моральні (етичні) почуття репрезентують ставлення особистості до праці, інших людей, до Батьківщини, сім'ї, до самої себе. До моральних почуттів відносять “любов”, “гуманізм”, “патріотизм”, “чуйність”, “справедливість”, “гідність”, “сором” тощо. Розмаїття моральних почуттів

відбиває розмаїття людських стосунків. Вищою формою моральних почуттів є “любов до добра”. Етичні почуття регулюють поведінку людини. Якщо вона поводиться відповідно до сформованих норм поведінки, що відчуває задоволення, впевненість у собі. Якщо ж поведінка людини не відповідає визнаним і загальноприйнятим у суспільстві нормам, вона переживає стан ніяковості, сорому.

Емоціями називають безпосередні, тимчасові переживання людиною якогось певного постійнішого почуття, реакції людини на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються як задоволення або незадоволення, огида, відчай, радість тощо. Емоції виникають поруч майже з будь-якою життєдіяльністю та зображають у формі безпосередніх переживань суть і значення подій та явищ. За якістю переживань відрізняють одні емоції та почуття від інших, наприклад, радість від гніву, сорому, обурення, любові тощо [там само].

Емоції є одними з головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки людини, спрямованих на задоволення певних потреб. Виникнення емоцій зумовлене навколишнім середовищем відповідно до потреб людини, тобто все, що в якийсь спосіб пов’язане із задоволенням потреб людини, викликає різні емоції. Позитивні емоції з’являються тоді, коли потреби задовольняються. А якщо щось перешкоджає задоволенню потреб, то з’являються негативні емоції. Охоплюючи всі різновиди переживань людини – від глибоких страждань до високих форм радості та соціального відчуття життя, емоції можуть стати як позитивним чинником життєдіяльності, посилюючи активність організму, так і негативним, пригнічуючи всі його функції.

Основні параметри, за якими дослідники розрізняють почуття й емоції, є такими:

- 1) емоції помітні ззовні, почуття – не завжди,
- 2) емоції не тривають довго, почуття – навпаки,

3) почуття – це узагальнення емоцій,

4) емоції завжди предметні; кожна людина має свій емоційний лад, свою основну палітру почуттів, у яких вона переважно сприймає світ.

Сукупність людських почуттів – це сукупність проявів ставлення людини до світу й насамперед до інших людей у безпосередній формі особистого переживання.

Отже, поняття “емоції та “почуття” не є тотожними, їх потрібно розмежовувати, оскільки вони мають відмітності, а саме: емоції – це переживання людиною певної ситуації; емоції, які виражають оцінне ставлення людини до того, що відбувається навколо неї, можуть з’явитись швидко й так само швидко зникнути (наприклад, емоція радості). Почуття – це переживання людиною певних життєвих явищ (наприклад, почуття кохання), яке характеризується стійким емоційним переживанням.

1.1.4 Проблема класифікації емоцій у гуманітарних науках.

Питання про кількість і види емоційних реакцій обговорюють уже впродовж багатьох століть. Аристотель виокремлював “любов” і “ненависть”, “бажання” й “відразу”, “надію” й “розпач”, “боязкість” і “сміливість”, “радість” і “сум”, “гнів”. Представники давньогрецької філософської школи стоїцизму стверджували, що емоції, маючи у своїй основі два блага й два зла, варто поділяти на чотири основні пристрасті: “бажання” й “радість”, “сум” і “страх”, які й собі поділялися на 32 другорядні пристрасті.

Намагались створити універсальну класифікацію емоційних станів багато вчених, зокрема: А. Вежбицька, Р. Вудвортс, В. Вундт, Б. І. Додонов, П. Екман, К. Е. Ізард, Є. П. Ільїн, В. О. Леонтьєв, У. Макдауголл, П. В. Сімонов, Є. В. Станчик, і кожен із них висував для цього власні підстави.

В. О. Леонтьєв уважав, що для проведення класифікації потрібно брати декілька ознак. Дослідник виділяв три ознаки:

- 1) знак емоцій – позитивні чи негативні емоції;
- 2) час появи емоцій – передбачувальні емоції, які виникають перед подією, що пов'язана з досягненням чи недосягненням цілей, і констатувальні емоції, котрі виникають після досягнення або недосягнення цілей;
- 3) спрямованість емоцій – емоції, які спрямовані на себе, та емоції, спрямовані на зовнішні об'єкти, на інших людей.

В. Вундт виділяв три характеристики:

- 1) гедонічний тон, або знак емоції – позитивні / негативні емоції;
- 2) готовність до дій – розслаблення / напруга;
- 3) рівень активації – спокій / збудженість.

П. В. Сімонов класифікував емоції за характером дій: подолання, захист, напад. Водночас він виділяв додаткові відтінки за обсягом потреби емоції та за оцінкою вірогідності її задоволення. Крім цього, дослідник розглядав деякі емоції, які є результатом виникнення двох емоцій одночасно – “задоволення”, “огиди”, “радості”, “горя”, “страху”, “гніву”. Так, презирство він уважав результатом появи “огиди” та “гніву” водночас.

А. Вежбицька класифікувала типи емоцій у такий спосіб:

- 1) емоції, пов'язані з “поганими речами” (‘смуток’, ‘нещастя’, ‘горе’, ‘сум’, ‘відчай’);
- 2) емоції, пов'язані з “гарними речами” (‘радість’, ‘щастя’, ‘задоволення’, ‘захват’, ‘збудження’);
- 3) емоції, пов'язані з людьми, які скоїли погані вчинки, що викликають негативну реакцію (‘ярість’, ‘злість’, ‘лють’, ‘гнів’, ‘божевілля’);
- 4) емоції, пов'язані з роздумами про самого себе, самооцінкою (‘каяття’, ‘провина’, ‘сором’, ‘приниження’, ‘зніяковілість’, ‘гордість’, ‘тріумф’);
- 5) емоції, пов'язані із ставленням до інших людей (‘кохання’, ‘ненависть’, ‘повага’, ‘жаль’, ‘заздрість’).

Класифікація Є. П. Ільїна вважається найрозгорнутішою та найскладнішою. У ній визначаються такі емоції, як очікування (“тривога”, “страх”), фрустраційні емоції (“розчарування”), комунікативні емоції (“радість”), інтелектуальні емоції (“здивування”, “почуття гумору”), емоційний стан, який виникає у процесі діяльності людини (“стрес”, “сум”).

За своєю природою емоції розподіляються на первинні (базові) та вторинні.

Первинні (базові) емоції – ті елементарні емоційні процеси, з яких складається все розмаїття емоційного життя людини, тобто це – емоції, що притаманні всім людям і котрі однаково виявляються у представників різних культур, які проживають на різних континентах. Базові емоції є вродженими та становлять основу для формування складніших емоційних процесів, станів та емоційно-особистісних якостей.

Як стверджував К. Е. Ізард, “базовість” емоцій визначається такими критеріями:

- а) зумовленістю еволюційно-біологічними процесами;
- б) специфічними нервовими субстратами;
- в) базова емоція супроводжується специфічними хвилюваннями індивіда;
- г) виразними специфічними конфігураціями міміки;
- д) сприянням адаптації людини та здійсненню впливу, що мотивує та організовує вплив.

Під ці критерії К. Е. Ізард підводить такі емоції, як “радість”, “печаль”, “гнів”, “огиду”, “презирство” та “страх”. До цього списку можна віднести також емоцію “сором”.

Дослідники пропонують різноманітні списки базових емоцій, але єдиного та загальноприйнятого поки немає.

П. Екман виділяв сім базових емоцій: “радість”, “здивування”, “печаль”, “гнів”, “огиду”, “презирство”, “страх”.

Американський психолог Р. Вудвортс запропонував лінійну шкалу емоцій, яка відбтає весь континуум емоційних проявів: “кохання”, “радість”, “подив”, “страх”, “страждання”, “гнів”, “огида”, “презирство”.

К. Е. Ізард розподіляв емоції на позитивні, негативні та виділяв такі базові емоції:

1) “інтерес / хвилювання” –позитивна емоція, яка мотивує навчання, розвиток навичок і вмінь, що активізує процеси пізнання, стимулює допитливість;

2) “радість” –позитивне емоційне збудження, яке виникає за можливості повного задоволення актуальної потреби; в суб’єктивному плані це найбажаніша емоція: радість може з’явитися внаслідок послаблення дії негативного чинника;

3) “горе / страждання” –емоція, яка зумовлена комплексом причин, пов’язаних із життєвими втратами;

4) “гнів” –емоція на очевидне розходження поведінки іншої людини з нормами етики, моралі;

5) “відраза” – емоція, що часто виникає разом із гнівом; відраза – це бажання позбутися когось або чогось;

6) “зневага”– емоція, що зображає деперсоналізацію іншої людини або цілої групи людей, втрату їхньої значущості для індивіда, переживання переваги проти них;

7) “страх” –переживання, що викликано здобутою прямою або непрямою інформацією про реальну або уявлену небезпеку, очікування невдачі; страх є найсильнішою негативною емоцією;

8) “подив” –різке підвищення нервової стимуляції, яке виникає після якоїсь несподіваної події;

9) “сором” – виникає як переживання неузгодженості між нормою поведінки та фактичною поведінкою, прогнозування осудливої або різко негативної оцінки навколишніх на свою адресу; 10) “провина” – емоція

схожа на сором, оскільки також виникає внаслідок неузгодженості між очікуваною та реальною поведінкою; провина виникає через порушення морального або етичного характеру, причому в ситуаціях, коли людина відчуває особисту відповідальність.

Дослідники К. Е. Ізард та П. Екман визначили характерні ознаки базових емоцій:

- 1) чітко окреслену інтенсивність (надмірний вияв переживання людиною радості, горя, страху тощо);
- 2) обмежену тривалість, зумовлену часом безпосередньої дії причини або згадуванням про неї;
- 3) усвідомлення причини появи емоції;
- 4) зв'язок із конкретним об'єктом, обставиною (прослуховування конкретного музичного твору, читання конкретної книги, зустріч з людиною, придбання конкретної речі);
- 5) полярність (протилежні за якістю переживань емоції утворюють пари: “радість” і “сум”, “гнів” і “страх”, “насолюда” й “відраза”).

Вторинні емоції ґрунтуються на складніших процесах, супроводжуються чималими фізіологічними змінами та в різних комбінаціях поєднують базові.

Серед вторинних емоцій Б. І. Додонов виокремлював такі:

- 1) альтруїстичні емоції – зумовлені потребами в сприянні, допомозі, заступництві за інших людей;
- 2) комунікативні емоції, джерело яких – потреби в спілкуванні, однак не кожна емоція, що виникає під час спілкування, є комунікативною;
- 3) глоричні емоції – пов'язані з потребою в самоствердженні, славі, з прагненням здобути визнання, пошану; в іншому разі виникають негативні емоції, що проявляється в почутті ураженого самолюбства, гордості й переваги, бажанні взяти реванш, задоволенні тим, що людина ніби виросла у власних очах;

4) практичні емоції, передумова яких – зв'язок з успішністю або неуспішністю діяльності, з бажанням домогтися успіху в роботі, наявністю труднощів, що виражається в почуттях напруги, захоплення роботою, милуванні результатами своєї праці, приємній утомі, задоволенні, що день минув даремно;

5) пугнічні емоції, в основі яких – потреба подолання небезпек, яка “заряджає” на боротьбу;

6) романтичні емоції – пов'язані з прагненням до всього незвичайного;

7) інтелектуальні емоції – зумовлені не просто потребою в новій інформації, а прагненням упорядкувати її, досягти “пізнавальної гармонії”;

8) естетичні емоції – зображають потреби людини в гармонії, прекрасному; автономно вони не виникають, оскільки в них переплітаються різні емоції;

9) гедоністичні емоції – пов'язані із задоволенням потреби в тілесному й душевному комфорті;

10) аквізитивні емоції – найчастіше переживають їх люди з вираженим інтересом до нагромадження, колекціонування, придбання речей.

Наведені класифікації первинних (базових) і вторинних емоцій свідчать про те, що в сучасних науках немає єдиного критерію щодо поділу емоцій. Як зазначав Б. І. Додонов, “створити універсальну класифікацію емоцій взагалі неможливо, тому класифікація, необхідна для вирішення одного кола завдань, не є придатною для розв'язання іншого кола завдань”. Різні критерії, за якими розробляються класифікації емоцій, стають причиною того, що або не всі емоції включаються в класифікації, або ті самі емоції повторюються в різних групах, що зайвий раз доводить відсутність єдиної класифікації емоційних станів.

1.2 Дослідження емотивності в сучасній лінгвістиці

1.2.1 Емоції як предмет вивчення лінгвістики

При дослідженні емотивності як категорії, варто враховувати особливості текстової семантики, а також природу людських емоцій, найважливішими властивостями яких є їхня предметність (спрямованість на світ) і суб'єктивність (приналежність суб'єкту). Саме тому при концептуальному моделюванні емотивності розглядаються референційний, інтенційний і рецептивний аспекти текстової, які дозволяють виділити 3 складові емотивності:

- предметність (присутність в художньому тексті емоціогенних знань);
- залученість (втілення в тексті емоційних намірів автора);
- сугестивність (вказівка на ймовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність).

У лінгвістиці не існує повного й однозначного визначення поняття емотивності. В.І. Шаховський визначає емотивність як іманентно притаманну мові семантичну якість виражати системою своїх засобів емоційність як акт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць, соціальні та індивідуальні емоції. Дослідник також зазначає, що емотивність – це емоційність в мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкту, вираз мовними або мовленнєвими засобами відчуттів, настроїв, переживань людини.

О. Селіванова розуміє під емотивністю у сучасній мовознавчій науці складову конотативного компоненту у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного. Емотивність може формувати й денотат значення слова, що створює суперечність у розгляді денотата й конопата у встановлені межі між ними.

І. М. Літвінчук називає емотивністю «результат інтелектуальної інтерпретації емоційності, що транслюється в мові та мовленні». М. В. Гамзюк розуміє під емотивністю мовне вираження емоцій.

Об'єктом відображення емотивності виступають емоції. Дослідники зазначають, що саме детальний аналіз цього об'єкта дає змогу глибше глибше проникнути в сутність емотивності.

Крім того, є слова, які мають емоційний потенціал, який виявляється лише у контексті – це слова з ситуативним емоційно-оцінним змістом.

На думку В.І. Шаховського, ці слова не є емотивними, але в процесі свого функціонування вони реалізують свій потенціал і поповнюють резерв емотивної лексики. «Емотивом» В.І. Шаховський називає мовну одиницю, головна функція якої полягає у «вираженні емоції мовця, тобто якщо ця її здатність однаково і для відправника, і для одержувача мови відображена в емотивному аспекті його лексичного значення (тобто в його конотації), і якщо при заміні цієї одиниці синонімом емоційність інформації зникає (знімається)». Також він ввів наукове поняття **емосеми**, сутність якого розкривається як окремий вид сем, що співвідносяться з емоціями того, хто говорить. Ці семи виражаються у семантиці слова як сукупність семантичної ознаки «емоція» і семних конкретизаторів: «любов», «зневага», «приниження» тощо. Сема емотивності може відображати емоційний процес стосовно будь-якої особи: тієї, що говорить, слухає або якоїсь третьої особи.

Стосовно функцій емотивів, то їх основною функцією вчені вважають функцію емоційного самовираження. Однак, в емотивів є і функція впливу, яка реалізується тоді, коли вираження емоцій має певну мету. Крім того, до функцій емотивної лексики належить і функція оцінки. На думку В.І. Шаховського, оцінка є обов'язковим компонентом емотивів і вона завжди емоційна. Такої самої думки дотримується й В. А. Чабаненко, який розглядає вираження емоцій мовою як форму вираження суспільних оцінок.

Досі ще не вироблені принципи класифікації емотивів і тому їх типологія – ні загальномовна, ні внутрішньомовна – не створена. «Принцип віднесення того чи іншого слова до розряду емотивних базується в основному на чисто зовнішній ознаці – формальній: якщо слово виражає чи

може виражати, іншими словами, може бути використане для вираження типізованих емоцій, то воно емотивне». Варто зазначити, що емотив ще й викликає емоції, тобто у нього є дві сторони:

- а) сторона мовця (вираження емоції),
- б) сторона того, хто сприймає (викликання емоцій).

На даному етапі розвитку мовознавства панує антропоцентрична дослідницька парадигма. Вона розглядає мову в тісному взаємозв'язку з її носієм та пріоритезує чинники, які забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своєї мети. Емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності, оскільки людині властиво відчувати емоції та виражати їх вербальними мовними засобами, «закріплювати в мові свої емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу, інших людей». Вивчення взаємозв'язку мовної системи й емоційної сфери людини сприяло становленню окремої царини мовознавства – лінгвістики емоцій (емотіології), що як наука сформувалася у ХХ ст. на основі психології й традиційного мовознавства. Антропоцентрична й емотіологічна спрямованість сучасних мовознавчих студій спонукає науковців досліджувати мовні засоби вираження емоцій, оскільки саме емоції найчастіше складають мотиваційну основу діяльності особистості.

Проблема емотивності мови стала однією з провідних з розвитком гуманістичної лінгвістичної парадигми, яка ґрунтувалася на концентрації уваги на мові носія й користувача та їх психології. Актуальними постали питання «мовної вербалізації та концептуалізації» та «категоризації емоцій», виникнення емоції, «чи виходить вона зі слів і зворотів, чи йде від особистості, яка промовляє фрази», чи вона є поняттям мовним, чи когнітивним.

Розрізняють два способи вираження емоцій: вербальний - (за допомогою мовних засобів) та невербальний - міміка, пантоміміка, жести

тощо, Вербальний спосіб вираження емоцій переважає над невербальним у ряді характеристик, зокрема «надійності, швидкості, прямоті, ступені відвертості і якості (сили) декодування одержувачем». Професори Бердсфіла та Мейерабіана провели дослідження, у ході якого виявили, що словесна лексика складає менше 35%, тоді як за допомогою невербальних засобів спілкування передається більше 65% інформації. Причина криється у тому, що не все можна передати за допомогою мови, адже мова значно бідніша за дійсність. Крім того, вербалізація емоцій не є точною, бо емоції ніколи не трапляються в чистому вигляді.

Деякі вчені (Н. М. Разінкіна, Ч. Стівенсон) пропонують розрізняти лексику, яка лише позначає емоції, і лексику, яка виражає їх. Інші дослідники (В.А. Чабаненко, Т.В. Аносова) вивчаючи лексичні засоби для передачі емоцій, виділили серед них три групи:

- мовні одиниці, які безпосередньо виражають емоції (емоційні вигуки),
- слова, що називають або характеризують емоції людини,
- мовні одиниці, які можуть і виражати, і передавати емоційне ставлення мовця до будь-якого предмета або явища.

Дослідники наголошують на тому, що в такому слові обов'язково наявна певна характеристика предмета й емоційне ставлення до нього. До цієї групи емоційних слів належать слова з суфіксами суб'єктивної оцінки.

Загальна думка щодо класифікації емоцій полягає у їх чіткій дихотомії, тобто поділі їх на негативні і позитивні. Порівнюючи лексику з цієї точки зору, можна виявити, що у багатьох мовах емотивів з негативною оціночною семантикою в кількісному відношенні більше, ніж емотивів з позитивною оцінювальною семантикою в кількісному.

Існують й інші класифікації емоцій. Наприклад, К. Ізард виокремлює такі емоції, як: щастя, подив, сум (смуток), відроза, гнів, страх. Але більшість вчених все-таки класифікує емоції на позитивні та негативні. Така

класифікація є дещо узагальнена, а самі поняття “позитивні, негативні емоції” потребують уточнення. До негативних емоцій належать гнів, смуток, відраза, обурення. Інколи спалахи гніву, страху можуть сприяти виживанню особи, тоді як невинуваті, безпричинні спалахи гніву мотивують появу негативних емоцій. Переживання гніву супроводжується зміною кольору обличчя (від червоного до блідого), напруженням вен на чолі та шиї, розширенням ніздрів, міцним стисненням вуст, гучним мовленням, мобілізацією сил для боротьби або нападу.

Усі існуючі класифікації емоцій взаємодоповнюють одна одну. Дослідники виокремлюють ядерні та периферійні емоції; ті, які найбільш часто переживає людина, і ті, в яких потреба менша. В. Шаховський стверджує, що для вираження однієї й тієї ж емоції люди використовують різні мовні засоби. Різноманітні емоції, виражені словами, зрозумілі всім носіям певної мови тільки тому, що ці емоції – певна форма сприйняття світу. Мова проникає у внутрішню структуру людських емоцій, лексикалізуючи їх.

1.2.2 Поняття “емоційність” і “емотивність”.

Емоційність як психологічний феномен є властивістю людини, що характеризує зміст, якість і динаміку її емоцій та почуттів. Змістові аспекти емоційності виражають явища та ситуації, які мають особливу значущість для суб'єкта. Вони тісно пов'язані зі стрижневими властивостями особистості, її моральним потенціалом: спрямованістю мотиваційної сфери, світобаченням, ціннісними орієнтаціями тощо.

У зарубіжній психології первинно емоційність найчастіше розуміли як емоційну збудженість та реактивність. П. Фресс уважав емоційність як рису особистості, чутливість до емоціогенних ситуацій. Термін “емоційність”, визначив П. Фресс, використовується як синонім гіперемоційності, тобто як

прояв частіших та сильніших емоційних реакцій, ніж це зазвичай властиво людям.

У сучасній зарубіжній психології емоційність трактується в термінах актів поведінки, які можна спостерігати та які теоретично пов'язані з емоцією, що лежить в їхній основі, тобто емоційність є проявом поведінки, який вважається основним компонентом щодо оцінки, котра відчувається.

В. Д. Небиліцин надав розгорнуте визначення емоційності як широкого комплексу властивостей та якостей, які характеризують особливості появи та припинення різноманітних почуттів, афектів та настрою. Ці положення використано у конкретних дослідженнях А. Є. Ольшаннікової. Насамперед, в основу емоційності дослідниця поклала знак, тобто позитивне або негативне ставлення до об'єкта, спрямованість на об'єкт чи від нього та модальність емоції. Модальність – це інформація про якість переживання емоційних ознак і стійких схильностей до переживання емоцій. Беручи до уваги фізіологічні дані, А. Є. Ольшаннікова спочатку виділила три основні емоції: “задоволення / радість”, “гнів” та “страх”. Пізніше, як самостійна емоція до тріади додалась “печаль”.

Про емоційне збудження говорив Б. М. Теплов, розуміючи при цьому швидкість прояву почуттів (емоцій) і їхню силу. В. С. Мерлін у темпераменті виділив дві емоційні властивості: емоційне збудження та силу емоцій. Перша властивість означає емоційну чутливість, друга – енергетичну сторону емоцій, що виникають у такий спосіб, і П. Фресс, і Б. М. Теплов, і В. С. Мерлін відзначали в емоційності її динамічну сторону.

Емотивність є однією з текстових категорій, яка слугує засобом вираження ставлення автора та персонажів тексту до дійсності, що змальовується в тексті.

Емотивність, за словами В. М. Телія, – лінгвістична характеристика тексту (або лексикону) як сукупності мовних засобів, здатних викликати емоційний ефект.

Як зазначала С. В. Гладь, емотивність актуалізується в художньому тексті за допомогою сукупності текстових компонентів – показників емотивності, тобто вплетених у текстову тканину емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, що моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність та / або опредметнюють фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними. Ці текстові компоненти виділяються в тканині художнього тексту своєю особливою знаковістю, завдяки якій первинно задається їхня семантико-когнітивна неоднорідність, що виявляється в орієнтованості показників емотивності на різні типи знань, опредметнених у художньому тексті (знання про мову й у мові, знання про світ, знання про текстову дійсність), а також у різноманітному характері їхнього ймовірного впливу на емоційну сферу читача.

В. І. Болотов підтримував трактування емотивності як зазначення можливих емоцій реального читача, “чуттєву реакцію людини на текст. С. В. Шорін уважав емотивність такою категоріальною ознакою тексту, яка реалізує виражені в тексті емоції.

Деякі лінгвісти, наприклад О. І. Марочкін, ототожнювали поняття “емоційність” та “емотивність”, оскільки в основі обох лежать емоції; інші ж, наприклад, Н. К. Гранько, Н. О. Позднякова, В. І. Шаховський, розрізняли ці два поняття.

Спираючись на чималий обсяг досліджень, можна стверджувати, що ці поняття – “емоційність” та “емотивність” – зовсім не є тотожними. Так, О. В. Кунін визначав емотивність як мовну категорію, протиставляючи її емоційності, яка є категорією психологічною. Учений зазначав, що емотивність – це вербалізація емоцій у мові, вираження мовними засобами почуттів, настроїв, переживань людини.

В. І. Шаховський також розглядав емоційність як психологічну категорію, а емотивність – як лінгвістичну категорію. Емоційність у його трактуванні є чутливістю людини до емоціогенних ситуацій та її емоційною (чуттєвою) реакцією на них, тоді як емотивність є іманентно притаманною мові властивістю виражати засобами мови емоційність як психічний стан, зображати в семантиці мовних одиниць емоційні стосунки мовців через план змісту й план вираження.

Отже, розрізняючи в нашому дослідженні поняття “емоційність” та “емотивність”, вважаємо, що емоційність, яка виражає наші почуття та емоції, – це категорія психології, а емотивність як вираження емоцій системою мовних засобів, – це категорія лінгвістики.

1.2.3 Емотивність, експресивність і оцінка як компоненти семантичної структури слова.

Мисленнєво-комунікативна діяльність людини є унікальним засобом вираження оцінки, почуттів та емоцій. Тому цілком зрозумілим є інтерес багатьох учених до дослідження таких взаємопов'язаних семантичних категорій, як-от оцінка, емотивність та експресивність, що забезпечують емоційне забарвлення висловлення. Експресивність визначається в Лінгвістичному енциклопедичному словнику як “сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мови”.

Експресивність пов'язана із людською властивістю посилювати виразність і впливову силу свого висловлювання. В. К. Харченко зазначав, що в основі експресивності лежить невідповідність певних мовних засобів мовним стандартам, саме тому ця категорія зумовлена такими чинниками, як образність, інтенсивність (ознаки, дії) тощо.

Експресивність може міститися у значенні окремого слова (така лексема виступає синонімом до нейтральної назви явища або поняття), а може створюватися описово (контекстом). Контекст може бути організований так, що в ньому слово сприйматиметься й у прямому, і в переносному значеннях водночас. Таке зіткнення двох значень слова помітно посилює його експресивність.

Експресивність часто ототожнюють з емотивністю, хоча це – різні поняття. Р. С. Сакієва, розмежовуючи ці два терміни, вважала, що емотивність як семантична функція є величиною, закладеною в мовній системі, що знаходить своє вираження в значенні слова. Експресивність же є результатом уживання одиниці мови у мовленні, тобто вона має функціональний характер.

На думку В. Д. Девкіна, експресивність є виразністю, дієвістю мовних засобів, у той час, як емотивність – категорія змістовна, яка передає внутрішній стан мовця. Емотивною називається та категорія слів, яка, крім об'єктивного лексичного значення, містить і значення суб'єктивне – ставлення мовця до висловленої думки.

Отже, емотивність не завжди є експресивною, вона може мати нейтральне вираження, а експресивність породжується не тільки емоціями, а й мисленням, інтелектом, волею, етикою й естетикою, конкретним світосприйманням мовців. Тому експресивність є куди ширшим від емотивності поняттям і може охоплювати мовне вираження всіх, а не тільки емоційних сфер життя.

Оцінка – це універсальна категорія, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в значенні слова, вигуках, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразях, у мовленнєвих актах й аксіологічних категоріях. Оцінність пов'язана з логічними категоріями цінності й оцінки. Під цінністю при цьому розуміються як явища зовнішнього світу (предмети, вчинки,

події), так і продукти мисленнєвої діяльності (ідеї, концепції), тобто те, що оцінюється, є предметом оцінки. Оцінка ж – це мисленнєвий акт, який виражає оцінне судження суб'єкта про цей предмет.

Спираючись на класифікацію Н. Д. Арутюнової, Т. І. Вендіна виділяла три різновиди оцінок: оцінки-афективи, що відбивають безпосереднє чуттєве сприйняття зовнішнього світу; оцінки-когнітиви: раціоналістичні, психологічні (емоційні та інтелектуальні) оцінки; оцінки-сублімати: естетичні та етичні оцінки.

До складу структури оцінки О. М. Вольф відносить такі компоненти, як-от: суб'єкт оцінки (індивід, соціум, частина соціуму), об'єкт оцінки (предмет, явище чи особа дійсності), власне оцінку (оцінний предикат), предмет оцінки (співбесідник), оцінну шкалу (порівняння зі стандартом), оцінний стереотип (еталон, зразок норми), підґрунтя оцінки (критерій, мотив оцінки).

Оцінка репрезентується, як зазначала О. М. Островська, на різних мовних рівнях: лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному. Оцінка може виражатися різними морфологічними одиницями та характеризувати певний об'єкт у слові, словосполученні, висловлюванні, реченні й абзаці.

З функцією оцінки також інтегрована емотивність, оскільки остання складається з оцінного мовного змісту й експресивного вираження. В основі емоцій лежить оцінка. Оцінка й емоція взаємодіють одне з одним у такий спосіб: оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки.

Отже, емотивна оцінка перебуває на перетині інтелектуальної та емоційної сфер психіки. Їхній тісний взаємозв'язок, зумовлений свідомим характером оцінки. Комунікатор, оцінюючи факти та явища суспільної дійсності, висловлює своє емоційне ставлення до них. Емотивна оцінка виражає особливе ціннісне ставлення: це – позитивне чи негативне емоційне

оцінювання, схвалення або несхвалення. Характерною ознакою емотивної оцінки є її здатність виражати суб'єктивне ставлення автора до будь-кого, незалежно від об'єктивних властивостей предмета оцінки. Кожна людина має різну емотивну оцінку на той самий предмет.

Розвитку емотивно-експресивної оцінності у слові сприяє перенесене, метафоричне вживання слова. Так метафоризувалися назви багатьох тварин, уживані зазвичай із різко негативною оцінністю. Остаточно визначає експресивно-емотивне забарвлення слова той контекст, у якому слово вживається. Тут нейтральні слова під впливом оточення можуть набувати емотивно-експресивної оцінності, урочиста лексика сприймається іронічно, лайлива – як засіб вияву позитивних емоцій тощо.

Хоча емотивність та оцінка – категорії, які, безумовно, взаємопов'язані, наявні різні точки зору щодо характеру їхнього зв'язку. Н. А. Лук'янова вважала, що оцінність, яка співвідноситься з оцінкою, та емотивність, котра пов'язана з емоціями та почуттями, не становлять два різні компоненти значення, вони – єдині. О. М. Вольф, навпаки, розділяє ці два поняття й розглядає їх як частину та ціле.

Отже, поняття “емотивність”, “експресивність” та “оцінка” мають багато спільного, але не можуть ототожнюватись одне з одним. У нашому дослідженні під оцінкою ми розуміємо об'єктивне або суб'єктивне оцінне судження суб'єкта про предмет, людину або ж явище. Під емотивністю розуміємо мовну категорію, яка слугує засобом вербального вираження емоцій. Експресивність – це властивість одиниці мови або тексту посилювати виразність певного висловлювання, сила вираження емоцій і переживань.

1.2.4 Вербальні засоби вираження емоцій. Здатність передавати емоції та почуття людини притаманна мові. В останнє десятиліття з боку лінгвістів спостерігається посилена увага до емоційного стану людини, мовна реалізація якого ще не повністю досліджена як в теорії комунікації, так і в

теорії тексту. Проте сьогодні в лінгвістиці є актуальним вивчення текстів, які виражають емоції, зокрема тих мовних засобів, за допомогою яких мовець (письменник) виражає своє ставлення до тих чи інших людей, передає свої почуття, емоції.

Лінгвістика емоцій розвивається на основі психології та традиційного мовознавства. Своім корінням лінгвістика емоцій сягає давньої суперечки великої групи лінгвістів про те, чи має лінгвістика вивчати емоційні складники. Тривалий час учені розходилися у розв'язанні цього питання. Частина з них уважала, що домінантою в мові є когнітивна функція, тому вони виключали вивчення емоційного компонента з досліджень про мову.

На сучасному етапі лінгвістика емоцій є сферою наукових інтересів відомих вітчизняних і зарубіжних учених-лінгвістів, серед яких: Е. С. Азнаурова, І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, О. О. Борисов, О. Б. Галич, Н. П. Киселюк, Н. І. Панасенко, В. І. Шаховський та ін. Вони в межах системно-структурного мовознавства змогли визначити пріоритетний напрям у розвитку антропоцентричної науки другої половини ХХ ст. На думку С. Кербрата-Ореччіоні, місце емоцій у лінгвістиці ХХ ст. є мінімальним, оскільки проблема вираження емоцій, як зазначала дослідниця, не є основною в лінгвістиці. Дійсно, мова слугує насамперед для передання актуальної інформації, для раціональної обробки отриманих знань і для їхньої трансляції наступним поколінням, але всі ці процеси не можуть не супроводжуватися відчуттями, переживаннями, бажаннями мовців, а тому не можуть не враховуватися лінгвістикою.

О. Є. Філімонова зазначала, що емотивність – це потенціальна категорія, а саме така, що здатна проявляти те чи інше категоріальне значення (емотивне) на різних рівнях мовної системи, тобто у статусі різнорівневих одиниць. Зокрема, емотивність має категоріальний статус на різних рівнях мовної системи та в мовленні – фонологічному, лексичному, граматичному, на рівні речення й тексту.

На **фонологічному рівні** дослідники висловлювали припущення про наявність зв'язку між входженням певного звуку до складу слова та значенням цього слова. За їхнім твердженням, звук може викликати у свідомості мовців певне значення, тобто заміщати собою предмет чи дію, стаючи їхнім символом. А оскільки явища реального світу оцінюються тим, хто сприймає, то його оцінки переносяться й на звуки, що супроводжують ці явища. Так виникають символічні значення звуків узагалі, які поширюються на звуки мовлення.

На **морфологічному рівні** емоції можуть передаватися за допомогою морфем. Такі суфікси, як *-y*, *-ling*, *-ster* мають емотивне забарвлення (наприклад, *daddy* 'татку', *mummy* 'мамуся', *weakling* 'слабак').

На **синтаксичному рівні** для вираження емоцій можуть уживатись окличні, питальні, вставні елементи. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій є характерними для високої концентрації емоцій. Графічні засоби та капіталізація теж можуть передавати емоції.

Щодо **лексичного рівня**, то згідно з підходом до емотивності В. І. Шаховського, є три групи лексики для мовної репрезентації емоцій, це – специфічна експресивна лексика; лексика, що називає емоції; лексика, що виражає емоції.

Лексика, що називає (описує) емоції, не є емотивною. Слова 'страх', 'гнів', 'здивування' містять лише поняття про певні емоції. На відміну від їхнього спонтанного прориву у мовлення, опис є свідомим вираженням емоційного стану мовними засобами. Опису підлягає, зазвичай, не емоція загалом, а її зовнішня експресія: міміка обличчя, очей, губ, пантоміміка, тембр голосу, інтонація тощо. Лексичний опис емоційних кінем і просодем відтворює атмосферу емоційних переживань, викликаючи в реципієнта почуття, адекватні наміру автора.

Семантика лексики, що виражає емоції, – емотивів – виражає внутрішній емоційний стан людини, її свідомості та психіки. Серед емотивів особливе місце посідають вигуки. Деякі лінгвісти вважали, що вигуки взагалі не мають предметно-логічного значення, тобто не означають поняття. Емотиви виражають і емоцію, і поняття, пов'язане з цією емоцією. У реченні вигуки виконують комунікативну й емотивну функції, що свідчить про їхню важливу роль у мовленнєвому акті.

Емотивність специфічних експресивних лексичних одиниць – лайливих слів, вульгарних слів, жаргонізмів тощо – є складником їхнього конотативного компонента як носія екстралінгвальної інформації. О. С. Ахманова визначала конотацію як додатковий зміст слова (або виразу), його супровідні семантичні або стилістичні забарвлення, які накладаються на його основне значення, слугують для вираження різноманітних експресивних, емотивних та оцінних обертонів.

На **стилістичному рівні** емоції передаються за допомогою метафор, епітетів і порівнянь. Метафора – один з основних прийомів пізнання об'єктів дійсності, їхнє найменування, створення художніх образів і породження нових значень. Метафора виконує когнітивну, номінативну та художню функції. Епітет – образне означення, влучна характеристика особи, предмета або явища, яка підкреслює суттєву ознаку, дає ідейно-емоційну оцінку. Порівняння – троп, який полягає у зіставленні одного предмета з іншим для того, щоб розкрити, яскравіше змалювати його. Унаслідок цього зіставлення, зображуване немов би конкретизується, стає очевиднішим і виразнішим. Метафора, порівняння та епітети підсилюють емотивне навантаження повідомлення та є дієвими засобами впливу на читача.

Отже, ефективним засобом передання емоційних переживань у тексті є використання мовних засобів на всіх рівнях мовної системи: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному та стилістичному. Кожний рівень має свою низку мовних засобів для репрезентації емоцій.

Висновки до розділу 1

Емоційний стан людини та його механізми був і залишається предметом наукових досліджень, адже він відіграє важливу роль у житті кожної людини.

Низка наук вивчає цей психологічний феномен: психологія, фізіологія, медицина, біохімія, соціологія, філософія, етика, лінгвістика, літературознавство та ін.

Вивчення взаємозв'язку мовної системи й емоційної сфери людини сприяло становленню окремої царини мовознавства – лінгвістики емоцій (емоціології), що як наука сформувалася у XX ст. на основі психології й традиційного мовознавства.

Емоції виражають власне оцінне ставлення до будь-якої ситуації.

Емоція – це переживання людиною її ставлення до навколишнього світу і до самої себе, реакція організму людини на внутрішні та зовнішні чинники, на ситуації та проблеми. Завдяки емоціям людина виражає своє ставлення до того, що відбувається, своє задоволення чи незадоволення.

Емоції виконують в організмі людини мотиваційно-регульовальну, комунікативну, сигнальну та захисну функції, таким чином беручи участь у процесі керування поведінкою людини.

Емоції виявляються у вигляді емоційних реакцій, станів або стосунків.

Розрізняють два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (міміка, пантоміміка, жести тощо). Вербальний спосіб вираження емоцій переважає над невербальним у ряді характеристик, зокрема надійності, швидкості, прямої, ступені відвертості.

Одним з найбільш загальних є поділ емоцій (залежно від модальності переживання) на позитивні, негативні та нейтральні. Якщо певний предмет або явище задовольняє наші потреби, це викликає у нас позитивні емоції. Якщо ж те, що відбувається, не задовольняє наші потреби, виникає негативне відношення та негативні емоції.

Також емоції класифікують за характером впливу на організм виділяють стенічні (радість, захоплення, ненависть) та астенічні емоції (пригніченість, смуток, туга).

Основні параметри розрізнення почуттів та емоцій:

- 1) емоції помітні ззовні, почуття – не завжди,
- 2) емоції не тривають довго, почуття – навпаки,
- 3) почуття – це узагальнення емоцій,
- 4) емоції завжди предметні; кожна людина має свій емоційний лад, свою основну палітру почуттів, у яких вона переважно сприймає світ.

Поняття “емоції та “почуття” варто розмежовувати, оскільки вони мають наступні відмінності: емоції – це переживання людиною певної ситуації; емоції, які виражають оцінне ставлення людини до того, що відбувається навколо неї, можуть з’явитись швидко і так само швидко зникнути. Почуття – це переживання людиною певних життєвих явищ, яке характеризується стійким емоційним переживанням.

Вчені виділяють 3 складові емотивності:

- *предметність;*
- *залученість;*
- *сугестивість.*

На даному етапі розвитку мовознавства панує антропоцентрична дослідницька парадигма. Вона розглядає мову в тісному взаємозв’язку з її носієм та пріоритезує чинники, які забезпечують успішне використання мови суб’єктом комунікативної діяльності для досягнення своєї мети.

Емоційність, яка виражає наші почуття та емоції, – це категорія психології, а емотивність як вираження емоцій системою мовних засобів, – це категорія лінгвістики. Експресивність також не варто ототожнювати з емотивністю, бо емотивність як семантична функція є величиною, закладеною в мовній системі, що знаходить своє вираження в значенні слова.

Експресивність же є результатом уживання одиниці мови у мовленні, тобто вона має функціональний характер.

Отже, експресивність - значно ширше від емотивності поняття, яке охоплює мовне вираження всіх сфер життя.

Емотивність також інтегрована з функцією оцінки, оскільки остання складається з оцінного мовного змісту й експресивного вираження. Емотивна оцінка знаходиться на перетині інтелектуальної та емоційної сфер психіки. Їх тісний взаємозв'язок, обумовлений свідомим характером оцінки.

Лінгвістика емоцій базується на основі психології та традиційного мовознавства. Своїм корінням лінгвістика емоцій сягає давньої суперечки великої групи лінгвістів про те, чи повинна лінгвістика займатися вивченням емоційних складових.

Емотивність – це потенціальна категорія, яка здатна проявляти емотивне значення на різних рівнях мовної системи, тобто у статусі різнорівневих одиниць.

“Емоційний концепт” є важливим поняттям в емотіології як “етнічно, культурно зумовлене, складне структурно-сміслове, як правило, лексично та/або фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на понятійній основі, охоплює, крім поняття, образ та оцінку, функціонально замінює людині в процесі рефлексії та комунікації безліч однопорядкових предметів, що викликають пристрасть як особливе ставлення до об’єктів довкілля”.

Емоційні переживання передаються у тексті за допомогою використання мовних засобів на всіх рівнях мовної системи: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному та стилістичному. Кожний рівень має свою низку мовних засобів для репрезентації емоцій.

РОЗДІЛ 2.

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОТИВНОСТІ В РОМАНІ Д. КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»

2.1 Емотивність у мові та в художніх творах

У лінгвістиці тексту розглядають мову опису емоцій і мову вираження емоцій. На мовному рівні емоції трансформуються в емотивність, тобто емоції є психологічною категорією, а емотивність – мовною.

Безперечно, людина користується мовою не лише для яких-небудь тверджень, фіксації чого-небудь, організації яких-небудь справ, але і для вираження безлічі емоційних станів і відношення до світу, а також для емоційного посилення вислову. Спостереження показують, що експресивна мова характеризує перш за все емоційний стан тих, хто говорить, це пояснює вибір відповідної емотивної лексики. Таке використання мови є експресивним, і в цьому плані вчені зазвичай говорять про експресивну функцію мови.

У художньому тексті емотивність актуалізується за допомогою сукупності текстових компонентів – показників емотивності, тобто вплетених у текстову тканину емотивно навантажених слів, фраз, речень тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність.

Науковці (Н. Лук'янова В. Маслова, В. Шаховський та ін.) вважають, що беземоційних текстів не буває, адже будь-який текст може певним чином впливати на свідомість і поведінку читача. Саме емоційність забезпечує мовленнєве спілкування, впливаючи на реципієнта. Емотивність в тексті виявляється відображенням різноманітних аспектів людської емоційності і водночас є характеристикою мовних і текстових засобів, які слугують для вміщення емотивного змісту.

Під емотивним текстом ми розуміємо висловлення, сформульоване одним чи кількома реченнями, яке «передає поряд з факультативною і емоційну інформацію (чи тільки лише її) за допомогою як мінімум одного емотивного засобу – лінгвістичного чи паралінгвістичного (кінесика, фонація), який виражає визначену емоцію, більш чи менш адекватно усвідомлювану всіма комунікантами в певній ситуації».

В. І. Шаховський виділяє мовні та немовні компоненти емотивного тексту. До перших він відносить «емотивну лексику, фразеологію, набір емотивних конструкцій, емоціональні «кінеми» і «просодеми» в їх лексичному значенні». Немовний компонент містить емоціональну ситуацію, яка включає в себе «емоціональну пресуппозицію, емоціональні наміри, емоціональні позиції комунікантів у момент спілкування та їх спільний емоціональний настрій».

Отже, як текстова категорія, емотивність реалізується через сигнали емотивності:

- 1) при використанні в художньому тексті емотивних мовних засобів;
- 2) за рахунок нетрадиційності знакових образів, використаних у тексті;
- 3) при незвичному вживанні мовних знаків.

Отже, емотивність художнього тексту як одна з базових властивостей художнього тексту, співвідноситься з опрідметненими в ньому емоційними компонентами та актуалізується через емотивно навантажені текстові компоненти, що втілюють авторські емоційні інтенції й моделюють ймовірні емоції адресата, пов'язані зі сприйняттям та аналізом текстової дійсності.

Автор і персонаж – дві основоположні категорії художнього тексту. Вони завжди займають центральне положення в художньому творі. Почуття, які автор приписує персонажу, постають у тексті як об'єктивно існуючі в дійсності, а почуття, які відчуває та виражає автор, мають суб'єктивне забарвлення. У цілісному тексті рівень персонажів і рівень авторської свідомості гармонійно переплітаються і становлять емотивну складову

тексту, але, варто зазначити, що образи автора та персонажа часто протистоять один одному та не є рівноправними. Сукупність емоцій у тексті є своєрідною динамічною множинністю, що змінюється під час розвитку сюжету. Емоції відображають внутрішній світ персонажа в різних умовах, у відносинах з іншими персонажами. Вилучення з тексту емотивної лексики та дослідження її в ізоляції від тексту може дати лише поверхнєве уявлення про набір емотивних змістів, що реалізуються в тексті в їх однотипності чи різнотипності, монотональності чи політональності. Основна складність у роботі з емоційною складовою тексту, на наш погляд, полягає в багатоаспектному розгляді емоційності тексту. Емоції характеризують всі компоненти комунікативної ситуації, інформація про яких в «запакованому» вигляді представлена у тексті. З одного боку, емотивний текст – це один з типів тексту, який має свої змістовні та структурні особливості. У такій якості емоційність розуміється як емотивність тексту і розглядається в контексті таких його змістовних характеристик як тематична структура, модальність, тональність, оцінність. З іншого боку, емоційність – це умова реалізації тексту, так як емоційна сфера особистості людини є мотивуючою силою, направляє і регулює когнітивні процеси і сам процес відображення.

Цей факт, доведений психологами, дає можливість при виявленні змістовних одиниць і смислових доміант у тексті керуватися мотиваційною сферою свідомості особистості. Необхідно наголосити на тому, що у сучасній лінгвістиці статус текстової емотивності є недостатньо вивченим. Тому, незважаючи на велику кількість наукових праць та розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників, її часто ототожнюють із експресивністю та оцінкою. Також, на нашу думку, складність вивчення феномену текстової емотивності в лінгвістиці обумовлює існування різноманітних підходів до нього. У рамках кожного із підходів розробляються власні концепції текстової емотивності, використовується своя термінологія і методи дослідження, що ускладнює розуміння досліджуваного явища.

2.2 Жіноча проза Дари Корній

Жанр “дамського любовного роману” був надзвичайно популярним жанром масової літератури серед жіночої аудиторії ще в пострадянському суспільстві. Казка про Попелюшку зі щасливим фіналом, головна героїня якої є еталоном краси та жіночності, стала комерційно успішною.

І хоч формульність і однотипність роблять його впізнаваним, це не перетворює всю літературу відповідного жанру на один роман зі змінними героями і місцями дій, хоч так стверджують більшість дослідників. Індивідуальність авторського письма важливіша за жанр, у якому він працює. Яскравим прикладом цього є романи Дари Корній (Мирослави Замойської), що засвідчила премія літературного конкурсу “Коронація слова” у 2010 році.

Любовні романи не можуть бути популярними тільки тому, що розміщені серед літератури цього ж жанру і впізнавані за зовнішнім оформленням книг. Ім'я автора є важливим, не зважаючи на те, що “більшість героїв масової культури ближчі і зрозуміліші сучасному сприйняттю, аніж герої національного фольклору”.

Усього налічується одинадцять романів письменниці, два з яких у співавторстві з Талою Владмировою (“Гонимарник”, 2010; “Тому, що ти є”, 2012; “Зворотний бік світла”, 2012; “Зірка для тебе”, 2013, “Зворотний бік темряви”, 2013; “Зозулята зими” (у співавторстві з Талою Владмировою), 2014; “Щоденник Мавки”, 2014; “Крила кольору хмар” (у співавторстві з Талою Владмировою), 2015; “Петрусь-Химородник”, 2015; “Зворотний бік сутині”, 2016; “Зворотний бік світів”). Видавцем творів є Клуб Сімейного Дозвілля (КСД), а порівняння із американською письменницею Стефані Маєр - хороший піар-хід для підвищення рейтингу.

Особливість письма Дари Корній, родзинка її творчості не лише в зверненні до теми міфології, а й в іронічній подачі звичайних, буденних і

побутових ситуацій, які, на перший погляд, повинні б сприйматися більше драматично, аніж комічно.

“Щоденник Мавки” – книга, яка складається з історій-притч, історій-легенд і однієї наскрізної історії, яка водночас є і притчею, і легендою. Історія має декілька сюжетних ліній: художник Олексій іде з міста подалі від людей від дружини Ірини, яку вважав своєю музою, Іринкою-веселинкою. Алкоголичка-бомжиха, колись успішна, лишається без чоловіка, який пішов до іншої і має з нею дитину. Заможний мужчина наймає ловеласа аби отримати Магду, в яку закохався. Мавки і Чугайстри змішались, любовна історія посилюється іронією, дотепністю, сарказмом.

Незважаючи на багаторічну і продуктивну працю Дари Корній, її творчість тільки починають фахово вивчати. Популярність і стилістичні особливості роману дозволили включити його до програми з української літератури. Ще одним потужним струменем мисткині є залучення-взаємодія різних текстів як вітчизняної, так і світової літератури, які допомагають творити неповторний авторський світ у творі.

Вербальна репрезентація емоційного стану персонажів у романі Д. Корній «Щоденник Мавки» здійснюється за допомогою прямої лексико-семантичної номінації, непрямой стилістичної номінації і опосередкованої лексико-семантичної номінації, вираженої змістом усього ЕМК. У більшості це лексико-семантичні засоби, які у своїй семантичній структурі містять компонент / компоненти значення на позначення або вираження типу емоції; тому такі засоби актуалізації емоційного стану художнього персонажа розподілено на дві групи: лексичні засоби, що називають емоції, і лексичні засоби, що виражають емоції. За основу дослідження було взято класифікацію фундаментальних емоцій К. Е. Ізарда. Такий вибір зумовлено тим, що персонажі Д. Корній наділені ознаками базових емоцій.

2.3 Мовні засоби вираження позитивних емоцій

Загалом було досліджено 57 позитивно маркованих лексичних виразників емоцій: 32 на позначення концепту «інтерес / хвилювання», 25 на позначення емоційного концепту «радість».

Концепт **«Інтерес / хвилювання»** домінує серед експлікованих емоційних концептів у романі «Щоденник Мавки»: *Ярина здивовано вклякла; – Ти про пам'ятник? До чого тут він? – Олексій здивовано стенає плечима; Я не просто вражений вами, я вбитий наповал; Він зацікавлено спостерігав за тим, як вона щиро радіє; Ви мене щоразу вражаєте чимсь незбагненим, о мудра Магдо! Карен з невідомим захопленням дивився на жінку; А Магдалена, вражена та збентежена такою увагою святого чоловіка, знову розплакалася; Чоловікові від того перехопило подих, та він стримав свої емоції й у відповідь прошепотів: – Будь щасливою, Магдо. Будь; Присів навколішки, поклав голову поруч з її і боявся навіть дихати, не вірячи тому, що зараз насправді бачив; Голос був жіночий. То дивувало ще більше.*

Для вербалізації відповідного стану авторка добирає здебільшого лексику із прямим значенням. Така пряма номінація здійснюється різними частинами мови:

прислівниками:

Здивовано всілася на ліжку. Як не дивно, та пам'ятала сон дуже добре – аж до запахів, мелодики голосу, брязкотіння циганського мониста; – Як це? – *зацікавлено* перепитав Розум, хоча мав би покарати цього зухвальця; Магда *здивовано* звела брови, посміхнулася; – Як це? – запитав чоловік. Хвильку *ошелешено* дивився на Щастя і враз розплився в посмішці – Діду, а ви мене не пам'ятаєте? Донька *здивовано* гмикнула; – Е-е-е... Як це? Моєю? Харизмою? Але ж ви мене зовсім не знаєте? – Олексій *здивовано* витріщився на свого Мамая; Жінка нічого не зрозуміла. Тільки *здивовано*

стенула плечима—Вибачення? За що? — **здивовано** дивилася Магда на Антоніну;

дієсловами:

*Як це що? — **здивувалося** Щастя. — Ви виграли; — О! — **здивувалося** Щастя. Воно ще не зустрічало таких бовдурів; Слухай, чоловіче, а що ти їси, коли груші не родять? — **поцікавився** Розум; Тож не **здивувався**, що вона отетеріла, побачивши його Мамаїв. Не знала, що казати, як реагувати. Якби зараз приземлилися марсіани і взяли в неї інтерв'ю, вона б не так **здивувалася**.*

іменниками:

*Степан дав то все старому і вже з **цікавістю** перепитав; Вона витягує з його долоні свою руку й ошелешено помічає на ній перстень. Завмирає від **несподіванки**;*

дієприкметниками:

*Що ти робиш, донечко? — перепитала **здивована** жінка. — Навіщо ти в чисту воду накидала бруду?*

*Досить часто стан здивування ідентифікується лише **контекстуально**: Навіть не став озиратися; В Олексія відібрало мову. Він так і лишався сидіти, із затиснутою люлькою в зубах та витріщаючись на Мавку. Пауза затягнулася; Магдалена аж улякла; Карен Вітольдович обережно взяв аркуш, навіть не розгортав його, дивився допитливо на жінку*

Стан **радості** постає одним із домінантно вербалізованих позитивних емоційних станів в аналізованому романі, оскільки сам стан радості належить до фундаментальних емоцій, має позитивну природу та оптимізує процес комунікації. Під радістю розуміється почуття задоволеності, внутрішнього вдоволення людини, її веселий настрій.

Емоційний стан **радості** — не лише одна з форм відображення дійсності (а саме відображення ставлення до світу), а й сам об'єкт відображення.

Ця емоція знаходить своє відображення в художньому тексті за допомогою різних емотивів-виразників. У мовленнєво-мисленнєвій діяльності представників різних лінгвокультур радість виражається у структурованих пропозиціях, тобто вербалізованих ментальних аналогах ситуації переживання емоції.

Лексику, яка позначає емоцію, досить часто кваліфікують індикативною, логіко-предметною: “радісний”, “щасливий”, “задоволений” тощо – усе це лише позначення радісного стану. Тут, як і в інших назвах емоційного стану “радість”, відсутній заряджувальний компонент. Емоція, позначена в таких словах, на рівні реалізації являє собою не безпосереднє почуття, а лише логічну думку про нього, у той час семантика емотива індукує емоційне ставлення до позначуваного ним об’єкта.

У романі «Щоденник Мавки» було виявлено низку емотивів-виразників, що передають радісний, грайливий та задоволений стан героїв.

Найчастіше емоцію радості втілюють прислівники: *весело, ніжно, гарно, грайливо, ошелешено, радісно, задоволено, здивовано, уважно, вражено, зацікавлено*. Наприклад: – Дякую тобі, чоловіче добрий, – **радісно** вигукнув старий та й заходився той хліб із салом наминати; – Мамо-мамо! Вдалося, я все зрозуміла! – мала **задоволено** заплескала в долоні; **Щасливо** посміхається. Правда, трішки втомлено; – Ой, Карене. Це так **розкішно!** Дякую!; – А так, – **радісно** відповідає Сонечко; Схоже, дівчата **весело** поспішали туди; Чоловік **радісно** вигукуючи: «Дякую, аж підскакую!» – зірвався на ноги та почав жадібно рвати груші й запихати їх до рота; Донька **здивовано** гмикнула; – Дякую тобі, чоловіче добрий, – **радісно** вигукнув старий та й заходився той хліб із салом наминати; Я співаю, стаю небом, зорями, хмарами, вітром ... І так **солодко**, і так **велично** в середині мене щось розростається, щось проситься на світ; – Як **гарно**, як **гарно!** – заплескала в долоні Совість; – Ми згодні, ми згодні! Старша Магдалена взяла меншу Магду за руки, крутнула її, наче в танці, **задоволено**

розглядаючи; – *Доброго ранку, матусю, – проспівала Магдалена; – Я вас так сильно люблю. Мені так **добре** вдома, мамо, так добре!*

Такий спосіб вираження емоції кваліфікуємо як **прислівниковий (адвербіальний) тип прямої лексико-семантичної номінації**.

Лексичною домінантою відповідного ряду постає прислівник **радісно**. В емотивно-маркованих контекстах вербальні засоби здебільшого своїм прямим значенням безпосередньо називають тип емоційного стану, у якому перебуває художній персонаж, наприклад: «– *Доброго ранку, матусю, – проспівала Магдалена. – Я вас так сильно люблю. Мені так **добре** вдома, мамо, так **добре**!*». У наведеному контексті радісну емоцію відтворено повтором частини речення (*так добре, так добре*), окличною інтонацією та дієсловом, який вказує на піднесений стан героїні (проспівала).

На сторінках роману досить часто натрапляємо й на **дієслівну пряму номінацію емоції радості**: *Вона **посміхнулася**, рукою ніжно торкнулася його пересохлих губ; Олексій **посміхався** до себе щоразу, коли згадував Магдалену; Вона **зраділа**, коли почула, що вони обоє сироти і ніколи не знали власних батьків ; Ліза **посміхнулася** кутиками вуст, махнула грайливо своєю голівкою так, що волосся розсипалося водоспадом; **Посміхнувся** у вуса; Вона **посміхнулася**, рукою ніжно **торкнулася** його пересохлих губ*. У цій функції зафіксовано переважно дієслово *посміхатися*. Меншою мірою використовується дієслово *реготати (зареготати)*, наприклад: ***Зареготав** хлопець, він що, дурень?*

Ад’єктивну пряму номінацію емоції радості в романі «Щоденник Мавки» здійснюють дієприкметники (здивована, вражена, збентежена і под.): – *Що ти робиш, донечко? – перепитала **здивована** жінка; – Навіщо ти в чисту воду накидала бруду?; А Магдалена, **вражена та збентежена** такою увагою святого чоловіка, знову розплакалася...; **Задоволений** собою та гарною Божою дниною, подався до хати; **Радий** тебе бачити, любчику!*

Отже, позитивний емоційний стан художніх персонажів позначається здебільшого лексико-семантичними засобами прямої номінації, які належать до різних частин мови, безпосередньо у прямій мові самих персонажів при позначенні власних емоцій та емоцій інших людей (персонажна номінація) або опосередковано, у мові автора (авторська номінація), коли автор характеризує емоційний стан художніх персонажів.

2.4 Мовні засоби вираження негативних емоцій

Психологи стверджують, що негативні емоції практично не виражаються у виокремленому вигляді: вони реалізуються, як правило, сукупно, зокрема й група емоцій гніву – незадоволення, роздратування, обурення, ненависть, лють, шал. Як відомо, специфічною ознакою системності під час категоризації емоцій є їхня **бівалентність**, наприклад любов і ненависть можуть оволодіти людиною одночасно, що підтверджує чимала кількість прикладів з комунікації. Це явище навіть опoетизується у художніх текстах (*«від любові до ненависті один крок»*). Полярність співвідношення емоцій за типом оцінки (позитивна / негативна) відображена насамперед у лексичній системі мови як у сфері номінації емоцій (любов / ненависть), так й у сфері їх вираження (чудовий / жахливий). На сьогодні вже доведено, що за допомогою мови людина може не лише описувати, називати і виражати свої емоції, але й приховувати, імітувати, стимулювати і под.

У мовознавстві існує думка й стосовно того, що вияв емоцій окреслює своєрідний стиль мислення людини і її мовлення. З. Фрейд переконливо довів, що людина не може тривалий час стримувати свою агресію, роздратування, гнів, лють, шал, тримати їх під контролем. Усвідомлюючи небезпеку агресії, кожне суспільство прагне її скерувати в безпечне русло і виробляє для цього спеціальні засоби чи планує відповідні заходи.

Серед ефективних мовних засобів вираження негативних емоцій виокремлюють інвективи, а також вигуки, емоційно-підсилювальні прислівники, прикметники, оклики і под.

Прокляття належить до дуже ефективних форм зняття емоційної напруги (особливо це стосується росіян та українців) – це спеціальний прецедентний вираз, паремія, що наповнена виключно прагматичною інформацією, засіб, спеціалізований на нейтралізації негативних емоцій, проте інколи і їх породженні. Усі емоції дискурсивні, а для їх вираження передусім використовують дискурсивні слова чи вирази. Отже, прокляття має статус дискурсивного виразу, наприклад: *«Та тьху на тебе, дурню!»* Однак у сучасному мовленні українців мовні одиниці цього типу, на жаль, використовуються дедалі рідше. Їх витіснили інвективи, мат, брутальна лексика, що передусім виражається в мовленні молодого покоління і є невід’ємною одиницею сленгу. На сьогодні простежуємо наявність чималої кількості спеціалізованих словників емоційної (нецензурної) лексики, деякі тлумачні словники також містять інвективи, художня література, театр, телебачення також зняли табу на використання вербальної агресії як способу самовираження особистості.

Негативні емоції в людини викликає насамперед невідомість чи нестабільність, що є характерними ознаками українського суспільства. Такі ситуації переважно мотивують актуалізацію емоцій страху, жаху, неспокою. Емоції – це різновиди людських пристрастей, що пронизують усі сфери життя людини і виявляються на усіх рівнях мови, тому не лише лексика мови, але й фонетика і граматика також пронизані емоційними обертонами. “Граматика емоцій” розробляє питання “емоційного синтаксису” та “емоційної морфології” (афіксація, граматичні форми слів в тексті). “Фонетика емоцій” вивчає емоційну інтонацію, що має не лише комунікативну, але й емоційну функцію. Відомо, що інтонація відображає культуру і експлікує освіченість і вихованість мовців. Вона виражає всі

відтінки настрою і емоційних станів, є носієм комунікативних смислів і засобом психологічного впливу на людину. За її допомогою можна створювати образи. Не викликає жодного сумніву, що ідентифікація нації відбувається через мову і через національні інтонації (порівн. інтонацію китайської чи російської мов, іспанську і грузинську, українську й італійську). Аргументом на користь цієї тези є й інтонації, що змінюються на наших очах. Це стосується, наприклад, мовлення дикторів, телеведучих, що деформується під впливом американської інтонаційної мовленнєвої норми. Вочевидь, це негативний процес у становленні нової фонетичної норми, що впливає на емотивну компетенцію мовних особистостей в українському суспільстві. У метамову сучасної комунікативної лінгвістики цілком слушно введено термін “емотивна компетенція мовних особистостей”, що виявляється в їх умінні породжувати у відповідних дискурсивних практиках емотивно коректні тексти; критерієм емоційності і громадської зрілості кожної мовної особистості, вочевидь, може слугувати здатність адекватно сприймати особистісні, емоційні домінанти чужих текстів, дискурсів, іншими словами, здатність до відображення концептосфер інших особистостей та інших культур. Складовою комунікативної емотивної компетенції є емоційний дейксис – це вихідна емоційна позиція суб’єкта мовлення, що створюється внаслідок взаємодії таких параметрів, як емотивна інтенція, модальність, скерованість емоцій, тональність. Комбінування різних значень параметрів емоційного дейксису зумовлює існування емотивних висловлювань, специфічних для кожної з таких комбінацій, що й дає змогу виокремити відмінності у мовленнєвій поведінці мовних особистостей.

У романі «Щоденник Мавки» було інвентаризовано 125 конструкцій із актуалізованим станом негативних емоцій, з них: 35 на позначення концепту «горе / страждання», 22 – на позначення концепту «гнів», 20 одиниць – концепт «відраза», 11 – «зневага», 8 – «страх», 10 – «подив», 10 – «сором», 9 – «провина».

Чільне місце посідає емоційний концепт «горе / страждання»: *А вдова плакала, голосила, рвала на собі волосся; Прошу тебе, молю! Пощо караєш? – Жінка вхопила руками Долю за ноги, чіплялася, благала, зазірала в очі; Олексій сумно зітхнув, почухав потилицю; І тільки князевич сидів сумний-невеселий, набундючений і зажурений;Згадував і відчував тривогу;Батько благав їх, стоячи на колінах, мало не плавав, адже він пообіцяв сину; Сиділа за столом. Мама мовчки слухала. А Магдалена втупилася очима в пляму на стіні; Розплакалася Ніч. Та так захмурилася, що за чорними хмарами пропали-сховалися і Зорі, і Місяць; Ридала, запхавши голову в подушку; Хотіла позбутися такого серця, яке болить; Діти – то святе, і я, як останнє падло, я їх лишив. Я – скотина, бузувір, сволота; Потім ридала вже Магдалена, мама заспокоювала, а згодом заливалися сльозами обидві... Врешті, коли вже не вистачало ані слів, ані сліз, Магдалена відчула, що її душа – то порожній дзбан, який просто вичерпали, і як ним не махай – навіть краплі із себе не вимучить... вона заснула в кухні, на тапчані; – Ну що, брате! – Щастя важко зітхнуло, звертаючись до Розуму; – Я багато зустрічало в житті телепнів, але такого вперше; Машка сумно посміхнулася; Від розпачу вити хочеться на місяць! Налила ще тридцять грамів, залпом осушила, навіть не скривилася. О, ні, то не життя, то срані американські гірки – вгору-вниз, знову вгору і знову вниз; Антоніна почала затинатися, щось там розначливо крізь сльози белькочучи про відданість, клятви та любов.*

Відповідні емоційні стани авторка створює як використанням лексики із прямим значенням, що репрезентує відповідну семантику, так і контекстуально. У романі спостерігаємо градацію стану страждання:

з високим рівнем інтенсивності (розпач): *Від цього розуміння ставало тоскно, хотілося кричати: «Люди, схаменіться! Як ви живете?»; Защеміло всередині, засльозилися очі. Уже не могла стриматися; Плакала. Зрадливі сльози знову підкотили до очей, горло стискало лещатами.;Однак перед тим*

як нестримно заридати, вона розчула через пелену свого розпачу слова чужої жінки; Йде чоловік та мало не плаче. А край дороги, на горбочку, сидить старий, зовсім сивий – і борода, і волосся; Тремтіли руки, тремтіли ноги, боліла душа; І тоді вона стала молитися Богу, плакала, ридала, вимагала ... Сльози та відчай жінки чули всі янголи небесні та земні, усі воїни світла; А за минулим таки плакатиме, бо вона не настільки сильна, щоб безболісно втрачати; Ходила як причинна, лякалася свого відображення в дзеркалі, схудла до непізнаваності...; А тоді на вокзалі вона також ридала, і було зовсім невесело; Серце дерлося на шмаття; Йому на мить здалося, що він задихається, сльози затуляли очі, тіло майже не слухало його, тремтіло

з помірним рівнем інтенсивності: – Та мій Семен, навіть коли був безталанним злидарем, таким нещасним не почувався, як зараз, – бідкався Розум. – І що я вже не вигадував – усе дарма! Нема в чоловіка радості та втіхи від отриманого. Нема...; Обхопила голову руками. Шепотіла ледь чути: «Усе, зупинися, жінко! Годі мститися. Усіх не перекроїш, і кому легше від того, що, наприклад, Анатолій Дмитрович чи Андрій Васильович спить поруч із законною дружиною, а марить тобою?»; – Не лізьте мені в душу. Там – вигоріла земля. І я є тою землею; О, так! Тоді гірко та боляче приходило усвідомлення, бо зрадили його, а не він; Нервово тріпнула головою. Як же ж хочеться випити! Чи принаймні закурити;

з низьким рівнем інтенсивності, що межує із незадоволеністю: Магда крутить сердито головою, наче стріпує із себе щось липке. Час з цим закінчувати; І... Магдалена лишилася сама... Сам на сам з відчаєм, безпомічністю, бо тільки темні ночі знали, як то важко носити в собі тягар мертвого кохання.

На сторінках роману досить виразно прописано негативну емоцію **гніву**. Як правило, її репрезентація пов'язана з діалогічними конструкціями. Саме в експресивних репліках спостерігаємо найвищий вияв цієї емоції: – Можеш свою любов запхати собі в задницю, – Ірина нервово та надто

беручко закривала блискавку на своїй жіночій сумці та й зробила то надто активно; Вилаяв себе мовчки. Та що ти навигадував, чоловіче добрий? Такою сердитою він Іру ще не бачив. Вона вдома на нього кричала так, що він думав – шиби у вікнах потріскаються; Олексія це почало злити. Клята баба! Язиката! Що вона собі думає? От уже ж, причепилася; Але ж це нечувано, як можна було, її не спитавши, таке вчинити? Сердито стукнув рукою по стовбуру; – Теж мені благородство! Тьху! Тіко ніц ти не розумієш. – Тоня нервово сіпнулася, закотила очі, стиснула кулаки. – Бо я тебе ненавиджу, Магдо! У серце змією заповзала злість. Кінець сигарети сердито засичав; Роман сердито вдарив кулаком по столу. Пляшка з оковитою перевернулася; Серце стискала туга. Серце пекло, душу розривав біль. Ні-ні, вона радше собі вкоротить віку, аніж дозволить забрати життя сину; Не зауважувала дівчина ані дзвінкого співу пташок, ані п'яного цвітіння дерев, рознач та злість шматували душу. Зараз утішилася б товариству навіть найлихішого дикого звіра. Хай той розірвав би її; Роман повторив ще раз, утретє, уп'яте... Врешті сердито кинув телефон об стіну, той розлетівся на друзки; – Ох-ох, що ви таке кажете, – закректало сердито Щастя. – Що вартий розум, коли немає поруч того, заради чого варто жити; Сердито стиснув кулаки: – Тьху, що я таке верзу? Яка там дружба?! – А взимку люди добрі не дають пропасти. Та й скільки тої зими, – відмахнувся сердито чоловік; – Ти – відьма, – шипіла злісно Тоня, бо не вірила Магді. – Ти Роману наплела на мене, наговорила тако-о-ого, тому він і казиться. А може, ти йому теж поробила? Пороблене на пороблене? А-а-а-а!

Експресивнісь висловлень, у яких відображено стан гніву, посилююь включені до них **фразеологізми**: За все, – Тоня тремтіла, як **осиковий листок**. Голос захрип, вона ледве стримувалася, щоб не перейти на крик. – Я ненавиджу тебе лишень за те, що ти є!

Досить часто до складу висловлень, що виражають відповідний емоційний стан, входить **обсценна лексика** (Холера, заспокоїтися несила, і

він добре знає чому... Він не сам пішов від цієї убогої, вона його виставила. Навіть не вигнала, бо не змогла б, він сильніший та розумніший. Підступно виставила, **сучка драна**, підключивши важку артилерію у вигляді ментів! Ну, не **йокелемене**). Бо знає, відчуває, Роману не вистачає дітей і рано чи пізно він наблизиться до тієї **сучки** та попросить дозволу бачитися з дітьми. І це дратує, дуже дратує.

Посилює експресію стану гніву й **вульгарна лексика** (Бо Ілончин гад привів до хати коханку і сказав, що він її любить, а Ілона та діти – це «студентська помилка» (так і сказав **гівнюк**); – Те **стерво** ще пожаліє, що тебе довело. Це нечувано! Що вона тіко думає? Вигнати зі своєї ж квартири. Ах, я досі не можу в се повірити!

Емоційне тло роману містить також емоцію «**відрази**»: Він шарпнувся, виривавши свої руки. Гидливо поморщився та далі продовжував ховати від неї очі, наче боявся, що піддається на вмовляння, що стане йому соромно; Машка залпом випила, а Магдалена тільки пригубила і знову бридливо скривилася; Аж розсердився на себе за нерішучість, запалив свічку, поплентався спати; Ненавидів себе за цю слабкість, шпетив уранці, бо ніяк не міг позбутися мани; Руки Тоні були холодними та липкими на дотик, від того робилося гидко; Скільки можна? Колись їй це подобалося, а тепер... Тепер просто нудило! Втомлено повертаєш на голос голову. Він не може бачити байдужості у твоїх очах, зате у його голосі легко читається покора, і він стає тобі огидним; А ти холодна, мов граніт, і всі його натужні бажання викресати бодай іскру покриваються інеш. Тільки мокра бридка слина, мов слід від равлика, на твоїй сухій щоці; Безцеремонно витираєш обличчя рукою, кривившись так, щоб і він помітив. Бо тобі й справді бридко і ти не звикла аж так довго це приховувати; Магдалена ледве стримується, щоб не смикнутися та не забрати назад свою руку, бо руки Тараса мокрі від поту та переживань. Липкі та холодні; Та вона його жаліє, тому продовжує терпляче дивитися, як Тарас гладить пальці її руки. І її рука теж

починає тремтіти, то його холод, напевно, передається їй...; Майнула думка: «Господи, до чого ти докотилася, жінко, і куди тебе та хвиля несе?»; Холод бридкими щупальцями торкався її серця, вона гидливо скинула його з себе.

Досить часто до складу відповідних висловлень авторка включає оцінну лексику з негативним забарвленням: **Придурком** просто в очі називали, майже всі відвернулися; Боляче вкусив себе за язик. **Що ти робиш, телепню?** Вона ж мана...; – **Не будь дурною**, – Магдалена гидливо зморщила носа. – Він мені зараз так само потрібен, як і ти; Антоніна скривилася, підвелася. Почувалась **нікчемою**. Чо вона так принижується і перед ким? Це все алкоголь. Він робить її слабкою. Наїжачилася.

Як посилювальний прийом, що поглиблює емоцію відрази, Дара Корній використовує повтор: **Бовдур, бовдур, бовдур**, котрий бачив тільки щасливі очі Мавки...

У романі також зафіксовано конструкцію, що на комунікативному рівні постає виразником висловлення емоційного стану відрази, експресивність якого увиразнюється через прийом параномазії: **Що ж він соплі жує? Козак ти, Олексію, чи кізяк?**

Ще одним виявом негативних емоційних станів, вербалізованих у романі «Щоденник Мавки», постає стан **зневаги**: – **Тьху, та припини вже цей театр**, – він сміявся: **тихо та знущально**; **Я сьогодні повертаюся додому, мушу спакувати валізи, плюнути в пику цьому блазневі Тарасику; Бомжсиха зневажливо пхикнула**; – **А заради чого варто жити?** – уже відверто насміхався Розум із Щастя; – **О, то ви сказонули! Се скоріше побажання везіння, багатства. Бо кожен по-своєму розуміє вашу присутність**, – кепкував Розум; **Та Олексій відразу сприйняв цю ідею насторожено і децю скептично. «Як не наївся – то вже й не налижешся» – так кажуть у народі; Ну що це за професія така в мужчини – художник? Уже ліпше сантехнік чи будівельник; Магдалена струшує з чола липку жалість, яка, здається, щойно**

ледве не впала їй у серце. Підводить на Тараса очі, які до того дивилися на полум'я свіч і... Отетеріло розуміє, що жалість нікуди не втекла. Вона, хоч і вилізла з серця, та все ж усілася тепер їй на голову і звисла ноги...

Колорит зневаги романістка посилює використанням оцінної лексики з негативним значенням: *Дуринда, яка ти непутня дуринда! Не те що ця...* Так, Магда – мати його дітей, але не більше. *Курка, мокра курка, а не жінка. Тьху ти...* Подекуди авторка сполучає відповідні лексеми з епітетам або ж рядом епітетів, які увиразнюють ефект зневаги: *А ти? Кому потрібна ти? Тебе ніхто не любить, бо ти, ти... Нікчемна стара курка! Та пішла ти...*

Досить виразно в аналізованому романі прописано й емоцію **страху**: *Магді зробилося страшно, коли подумала, що то вона зараз дивиться в люстерко свого майбутнього; Він страшився цієї миті, боявся зазірати їй в очі, бо був переконаний: там жодного суму, того, який він знав, того, який завжди був у її очах, коли вона була його Мавкою; Звісно, її трохи лякають оті слова – «співпереживання», «співчуття»...; Іра нервово пересмикнула плечима, зітхнула. В очах читався переляк, вона могла чекати чого завгодно, але не цього. Як правило, для її відтворення авторка використовує лексеми, що своїм прямим значенням реалізують відповідний емоційний стан (страх, страшно, страшитися; переляк, перелякатися).*

Часто в таких висловленнях наявні оцінні найменування: *Руки перестали зрадливо тремтіти. От, боягуз. Чого боїшся, козаче? Хіба вона привид? І що зробить отой пакуночок, не вкусить – уже точно. Чи вкусить? Боявся зараз самого себе. Як ампутований боїться і водночас жадає бодай на пару хвилин отримати в подарунок утрачену руку чи ногу...*

У романі спостережено й конструкцію, у складі якої є обсцентна номінація особи: *Антоніна перелякано витріщалася на Магду. Вона, сидячи, була десь на голову нижча від невисокої Магдалени, але зараз хотіла*

здаватися ще меншою. Усередині все похололо. Ця **клята сучка** звідкись про все дізналася. Ні-ні, цього не може бути, жодна душа про це не знає.

У романі «Щоденник Мавки» Дара Корній досить рельєфно вербалізує й емоцію **сорому**: Народ відверто витріщається на нього, як на мумію з минулого, і чи не вперше Мамай жаліє, що не зодягнувся у звичайні джинси та якусь там футболку; Відвела очі, ховалася сама від себе; Магдалена розгублено відповіла, що має не дуже великий стаж роботи, лишень три роки. Аж руки опустилися з розпачу, зараз її виставлять геть, та мусила пану Семену сказати правду; – Як ти можеш таке думати й казати, – чомусь почала виправдовуватись Антоніна. – Я б ніколи не змогла зробити недобре дітям та й тобі, повір, я тільки забрала собі своє. Е-е-е-е... і то не я, то вона. Та стара... Наталена...; Магда опустила очі; Мені доводилося робити в житті такі речі, за які мені зараз соромно і за які я буду відповідати обов'язково перед Всевишнім. Жодна сповідь не допоможе, і слова про відпущення – то тільки для приспання совісті; Присоромила саму себе: «Піди краще, жінко, до церкви, висповідайся та помолися»; Він дочекався кінця, тупцяючи, ховаючись за скульптурам; Сором який, ганьба, а в неї ж діти і ще той, досі законний чоловік, з яким розлучається, і давати йому хай найменший привід для засудження не мала права; – Брехня? – Магдалена уважно дивилася в очі Тоні, а та все ховала їх.

У романі також зафіксовано чимало контекстів, де простежується емоційний стан **провини**: Вихід з ситуації бачила один. Бо вважала себе винною в усьому. Так, вихід... Така дурня лізла в голову. Якби її не стало, то чоловік нізащо не відмовився б від власних дітей, вона ж нікому не потрібна. А діти? А що діти? Звикнуть до іншої мами. З розпачу ще не такі думки примандрують у голову; Ох, чому вона не випитала? Картала себе за це. Звісно, горю б не зарядила, проте інколи присутність живої душі поруч дозволяє тобі не впасти... Так, стоп! Зупинися, жінко, зараз тут надумаєш! «Що, зупинися? – верещить совість. – Ага, правда очі коле? Антоніна враз

зірвалася на ноги, бухнулась перед Магдою навколішки, схопивши за руку: – Прости мені, прости! Як хочеш, забирай Романа! Забирай. І навіть без об...; – Але ж я, я... – вона далі продовжувала виправдовуватися; Картав себе, що таки встиг розгледіти цю деталь...; Вона знічено тупцялася слідком, утупивши в підлогу очі; – Добре-добре, люба моя Ноче! – озвався Бог. – Пробач. Може, якось домовимося?

Одним із основних засобів вираження внутрішнього емоційного стану людини є використання лайливих слів, вульгарних слів та жаргонізмів: *От козел – усі вони одинакові»; Я – тварюка, Магдаленко, Тварюка; Нікчемна стара курка! Та пішла ти...; Цей гівнюк, що б я не зробила, порівнює мене з тобою. У мене таке враження, що то спецом тебе і в теліку крутять, і по радіо саме тоді, коли він випадково сідає до телевізора... Сука.*

У реченні вони виконують комунікативну й емотивну функції, що свідчить про їхню важливу роль у мовленнєвому акті.

Емотивність цих специфічних експресивних лексичних одиниць є складовою їхнього конотативного компонента як носія екстралінгвальної інформації.

Висновки до розділу 2

Дослідивши емотивну лексику в творі Дари Корній «Щоденник Мавки», ми виявили, що в її складі функціонують як лексеми, що маркують позитивні, так і негативні емоційні стани. Більшою мірою в романі вербалізовано негативні стани, зокрема: «горе / страждання», «гнів», «відраза», «зневага», «страх», «сором», «провина». З-поміж позитивних станів це – «радість» й «інтерес / хвилювання». Відтворюючи їх, авторка, як правило, використовує лексику з прямим значенням. Найчастіше емотивна лексика репрезентує світ персонажа: його внутрішні і зовнішні характеристики, навколишнє середовище, його вплив на формування характеру героя тощо.

Іноді, щоб посилити експресивний ефект, Дара Корній уживає оцінну, вульгарну, обсценну лексику, епітети, стилістичні прийоми (парономазію).

ВИСНОВКИ

Багатогранність емоційної сфери людини детермінує різноаспектність феномену емотивності художнього тексту, розглянутого на прикладі роману «Щоденник Мавки».

Різноманітність виявів емоційного стану художнього персонажа в романі детермінує специфіку їх текстового втілення в сукупності емотивно маркованих контекстах, у яких, залежно від характеру емоції – позитивної чи негативної будь-який вияв емоції художнього персонажа або виражається безпосередньо в мовленні персонажа, або опосередковано чи прямо в авторському коментарі чи монологічному мовленні персонажа-оповідача.

Аналіз емотивно маркованих контекстів виявив особливості вербальної репрезентації емоційного стану художнього персонажа, зумовлену різнорівневими номінативними засобами – одиницями мови (пряма лексико-семантична номінація), мовлення (непряма стилістична номінація) і контекстами (опосередкована лексико-семантична номінація).

Вербальна репрезентація емоційного стану персонажів в романі Д. Корній «Щоденник Мавки» здійснюється за допомогою прямої лексико-семантичної номінації, непрямої стилістичної номінації й опосередкованої лексико-семантичної номінації. У більшості це лексико-семантичні засоби, які у своїй семантичній структурі містять компонент / компоненти значення на позначення або вираження типу емоції; тому такі засоби актуалізації емоційного стану художнього персонажа розподілено на дві групи: лексичні засоби, що називають емоції, і лексичні засоби, що виражають емоції. За основу дослідження було взято класифікацію фундаментальних емоцій К. Е. Ізарда.

Системна взаємодія емоційних концептів утворює концептосферу емоційного стану, яка складається з двох доменів – “Негативні емоції” та “Позитивні емоції” і “Амбівалентні емоції”).

На прикладі твору Д. Корній «Щоденник Мавки» було виявлено, що для передачі емоційного стану радості у художньому тексті використовуються емотиви-виразники. Ці слова передають радісний, грайливий та задоволений стан героїв, що є вираженням емоційного стану радості.

Загалом було досліджено 182 репрезентацій номінативних засобів вираження емоційних станів художніх персонажів, з них 57 позитивно маркованих виразників емоцій – 32 на позначення концепту «інтерес/хвилювання», 25 – на позначення емоції «радість».

Значно переважають за кількісним складом негативно марковані виразники емоцій. У романі «Щоденник Мавки» їх було ідентифіковано в кількості 125 позцій, із них 35 – на позначення концепту «горе/страждання», 22 – концепт «гнів», 20 одиниць – концепт «відраза», 11 – «зневага», 8 – концепт «страх», 10 – концепт «подив», 10 – концепт «сором», 9 – концепт «провина».

Виконаний у роботі аналіз лексичних засобів у творі «Щоденник Мавки» відкриває перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані з емотивним дискурсом в сучасній українській літературі у когнітивному, психолінгвістичному та лінгвокультурологічному аспектах

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: Монографія/О.І. Власова - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005
2. Выготский Л.С. Мышление и речь : собр. соч. : в 6 т. / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т.2. – С.5-361.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Изд. 6-е. – М.: УРСС Эдиториал, 2008. – 144 с.
4. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / М. В. Гамзюк. – К., 2001. – 34 с.
5. Гарскова Г.Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г.Г. Гарскова // Тезисы науч.-практ. конф. «Ананьевские чтения». – СПб . : Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 26.
6. Геранюшкина Г.П. Социальный интеллект студентов-менеджеров и его развитие в условиях формирующего эксперимента : Дисс. канд. психол. наук / Галина Петровна Геранюшкина. – Иркутск, 2001. – 170 с.
7. Гурдуз А. І. Міфопоетика роману Дари Корній «Щоденник Мавки» / А. І. Гурдуз // Studiamethodologica : зб. наук. праць пам’яті д-ра філол. наук, проф., акад. Академії ВШ України Р. Гром’яка (1937–2014) / Тернопіл. нац. пед. ун-т імені В. Гнатюка. – Тернопіль : Наук.-ред. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 40. – С. 307–312
8. Долинин К. А. Интерпретация текста: Французский язык: Учебное пособие. Изд. 4-е. / К. А. Долинин. – М.: КомКнига, 2010. – 304 с.
9. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психологическая интерпретация речевого воздействия / В. И. Жельвис. – Ярославль : Яросл. гос. пед. ин-т им. К. Д. Ушинского, 1990. – 82 с.
10. Заболотська О. Лінгвостилістичні засоби вираження емотивності в романі Дж. Гріна «Винні зірки» / О. Заболотська // Науковий вісник Херсонського

- державного ун-ту. Серія Лінгвістика. – Випуск XXIV. – 2015. – № 24. – С. 109–117. 4. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
11. Ильин Е.П. Эмоции человека СПб.: Питер, 2008. 784 с.
12. Изард К. Психология эмоций: Пер. с англ. Київ, 2000. 464 с.
13. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей // Массовая культура на рубеже XX – XX веков: Человек и его дискурс. Сборник науч. трудов / Под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной; ИЯ РАН. – М. : “Азбуковник”, 2003. – С.24–45.
14. Клапаред Э. Чувства и эмоции. Claparede. E. Feeling and emotions. – In: Reymert M. L. (ed). Feelings and emotions. Worcester, 1928, pp. 124– 138.
15. Кожина М.Н. О языковой и речевой экспрессии и её экстралингвистическом обосновании / М.Н. Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики: Межвузовский сборник научных трудов. - Ростов: Изд-во Ростовского университета, 1987. - С.11
16. Корній Д. (2014). Щоденник Мавки. Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”. Харків, 2013.- 124 с.
17. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування та розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.
18. Крисанова Т.О. Співвідношення емотивного та оцінного компонентів висловлювань, що передають негативну оцінку адресата // Філологічні студії. - Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Волинський Академічний Дім, 2001. - № 2. - С. 70-73.
19. Кузенко Г. М. Емотивність на різних мовних рівнях // Наукові записки. Том 18, Філологічні науки / Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – Київ: Видавничий дім “КМ Академія”, 2000. – С. 76-82.
20. Кузенко Г. М. Емоціональні висловлювання як об’єкт наукових досліджень // Стан та перспективи розвитку новітніх науково-освітніх комп’ютерних

- технологій: Матеріали науково-практичної конференції. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – С. 110-118.
21. Леонтьев, А.Н. Потребности, мотивы, эмоции / А.Н. Леонтьев. - М., 1971. - 40 с.
22. Літвінчук І. М. Прагматика емотивного тексту : автореф. дис. на здобуття ступ. канд. філолог. наук / І. М. Літвінчук. – К., 2000. – 231 с
23. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования / Н.А. Лукьянова - вып.V. - Новосибирск, 1976. - С.3-21.
24. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн / Д.В. Люсин // Психологическая диагностика. – 2006. – № 4. –С. 3-22.
25. Мац І. І. Прагмалінгвістичні особливості емотивного дискурсу // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2004. – № 19. – С. 1-3.
26. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.
27. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. – Киев-Одесса: – Вища школа, 1986. – 160 с.
28. Онлайн Энциклопедия «Кругосвет». – режим доступа до статті «Текст» http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/TEKST.htm
1
29. Пиотровская Л. А. Взаимодействие эмоциональной и рациональной оценки в процессе речи / Л. А. Пиотровская // Русский язык: исторические судьбы и современность. – М. : МАКС Пресс, 2007. – С. 28–29.
30. Проблеми лінгвістики тексту: Метод. вказівки до спецкурсу для студ. філолог. ф-ту/ Укл. Шинкарук В. Д. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – 271 с.

31. Прокоф'єва О.Г. Семантика інтонаційної виділеності в текстах спонтанної і монологічної мови: Дис. канд. філол. наук: 01.03.00 / О. Г. Прокоф'єва. – М., 2000. – 168 с.
32. Симонов П.В. Эмоциональный мозг. - М.: Наука, 1981. - С.19– 23, 27
33. Сліпецька В. Д. Вияв негативних емоцій в українській, російській і англійській лінгвокультурах: мовленнєвий жанр прокляття // *Studia Ukrainica Poznaniensia*. – Zeszyt I. – Poznan, 2013. – С. 196–200.
34. Спіноза Б. Етика // *Вибране*. Мн "1999. С. 118.
35. Троилина И. А. Функционально-семантический подход в изучении проблемы языковой эмотивности / И. А. Троилина // *Язык и эмоции: сб. научн. тр. / Под ред. В.И. Шаховского и др.* – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 60-68.
36. Харченко В. К. Разграничение оценочности, образности, экспрессивности и эмоциональности в семантике слова / В.К. Харченко // *РЯШ*. - 1976. - №3.- С.57.
37. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 190 с.
38. Шаховский В. И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с.
39. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций. *Язык и эмоции*. Волгоград:
40. Ягубова Н.А. Оценки и эмоции в разговорной речи. *Язык и эмоции: сб. науч. тр.* Волгоград : Перемена, 2005. С. 133-142.

ДОДАТКИ

